
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 29 08 02 001 2

ספר

תולדת אדם

חלק שני

כולל חדושי תורה ולמודים יקרים חכמה ומוסר ודעת קדושים הנובעים מלב הגאון הגדול מופת הדור האמיתי מוהרר שלמה זלמן ז"ל מק"ק ווילנא הבירה אשר נמסרו לידי בשנת תקס"ב מהמ"ל דק"ק הנ"ל ומיתר חכמי העיר עם הערות יקרות אשר חנני אלקים גם כולל עדותן של גדולי הדור אשר בק"ק ווילנא הנ"ל שמאוד שמחו לקראת ספרי הנחמד תולדת אדם חלק ראשון שנדפס בשנת תקס"א כל אלה הובא לבית הדפוס על ידי אני המחבר והמסדר יחזקאל פייוויל בהמ"ו מו' זאב זצ"ל מק"ק פלאנגי השוכנת על חוף הים מ"ל ומ"מ ק"ק דרעטשין במדינת ליטא :

נדפס

בדיהרנפורט

אונטר דיא רעגיהרונג דער: פרויא אנטאינעטע לוויזע אמאליע פערוויטטוועטע שטאאטס מיניסטר גרעפין פאן האיום געבאהרנע גרעפין פאן ריהרען עקצעללענץ :

בבית ובדפוס ה"ה ר' יוסף מייא

בשנת תקס"ט לפ"ק

יקר שהדותא

מידידי וחביבי הרב המופלג החריף ובקי הגדול בדורו
פאר הזמן מוהרר חיים בן ר' טובי' הכהן
מווילנא: ונלוה אליו חביבי הרב המופלג התמים מאוד
במעשיו מוה' שמעון הלוי מורה צדק דק"ק ווילנא
הבירה יע"א הם המה אשר הגאון החסיד מוה' שלמה
זצ"ל שכן בין כתפם :

הנה · מאת ה' היתה זאת להתגלגל זכות על ידי הרב המאו"הג מו' יחזקאל פייוויל מ"ל ומ"מ דק"ק דרעטשין להוציא לאור ספר הנחמד להלל מאוד נקוב בשם תולדת אדם כולל חדושי תורה ומנהגים קדושים ממופת דורנו גאון עוזינו מחמד עינינו מו' שלמה זלמן זכר צדיק לברכה עם הערות יקרות אשר העיר הרב הנ"ל · כולם מזוקקים שבעתים אלו ואלו דברי אלהים חיים · והנה מיום שיצא הספר הנחמד לאור מצא את חן העם הזה יראי ה' יכבדוהו שרי התורה והחכמה יחבקוהו ויותר מהמה בקהלתינו החשובה. המכירים אין ערך וגבורותיו של הגאון האמיתי הלזה שמחו מאוד לקראת ספר הנחמד הנ"ל ואנחנו ה"מ אשר זכינו להיות בחברת הצדיק הלזה משך ימים רבים מה מאוד נתנו שמחה בלבבנו בבוא ספר היקר הלזה לידינו וכאשר עברנו בין בתרי אמריו הנעימים מראשו עד סופו בשום לב ועינים פקוחות שמח לבבנו ופינו הגיד תהלות ה' אשר ראינו כאלה דמינו כאלו תמונתו הטהורה עומדת לנגד עינינו והנה ספר הנחמד הנ"ל אין צריך הסכמה כי מראשו עד סופו כולו מחמדים אך לבל יאמרו אחרונות רחוקים הדברים ממה שהיו באמת אולי משל הוא לזאת אנחנו מעידים עדות נאמנה כי הן הן גבורותיו והן הן נפלאותיו אשר יסופר בספר הנ"ל כולם נאמרים באמת ויושר כי הגאון אמיתי הנ"ל הי' סגולת העתים ופאר הדורות ולפי דעתינו גם בדורות הקדמונים אלו הי' בימיהם היו משתבחים ומתפארים בתורתו ואשרי אנוש יעשה זאת להחזיק את יד הרב המחבר להוציא לאור את הקונטרס מחדושי התורה שנמסר לידו מהמ"צ דקהלתינו עם שארי מנהגיו הקדושים ולאהבת הספר הנ"ל וחבת הגאון הצדיק זכותו יגן עלינו באנו עה"ח היום אור ליום ד' י"ד אדר ראשון תקס"ה פה ק"ק ווילנא נאו' חיים במהורר טובי' כ"ץ: ונאו' יצחק שמעון
במוה' חיים סג"ל ז"ל :

מאוהבי

יקר שהדותא

מאוהבי וחביבי הרב המופלג החריף ובקי הגדול בדורו מוהרר אברהם אבלי אב"ד בק"ק פאסוואהל

כבר יצא טבעו של הרב הגדול בדורנו מאוד אין ערוך אליו עד מדרגה קמאי פאר הדור המנוח מו"ה **שלמה זלמן** זלה"ה מקהילתינו הרמה וגדולים צדיקים במיתתם אשר נתגלגל זכות על ידי זכאי ה"ה הרב המופלג החכם הכולל המפורסם מו"ה **יחזקאל פייוויל** מ"צ ומ"מ דק"ק **דרעטשין** אשר העיר בצדק לעשות מזכרת לנפש הצדיק ז"ל להיותו לזכר עולם יהיה צדיק זה ודברי הצדיקים הם זכרונם אשר יצא הרב הנ"ל ללקט אורות מפניני אמרי יקרות הרב המנוח זצוק"ל ועשה ציצים ופרחים אלקים ואנשים משמחים להלהיב הלבבות לחכמת התורה ולקנות שלמות האמיתי וכולו יפה אף נעים אוזן מלין תבחן וחיך אוכל יטעם לכן הנני מוכשר להכשר חיבת הקודש הצדיק המנוח זצ"ל לקבל שני ספרים מהרב הנ"ל ולראיה באתי ע"הח היום יום ד' י"ד תמוז תקס"ב לפ"ק

פה ק"ק **ווילנא** יע"א

נאום **אברהם אבלי** במו"ה הרב המובהק מו' **אברהם שלמה** נ"י

מאוהבי וחביבי הרב המופלג החריף ובקי הגדול בדורו מוהרר שאול מבית קצניאלנבוגין הרמה

הן היום גם אנכי ראיתי זה ספר **תולדות אדם** ואדם אחד מאלף לך **שלמה זלמן** נוחתו עדן אשר הפליא לעשות וגדולים צדיקים במיתתם אשר נתגלגל הדבר על ידי אוהבי נאמני וידידי הרב המופלג המפורסם הדרשן הגדול נאה דורש ונאה מקיים ולימד אתרינן מו"ה **יחזקאל פייוויל** מ"צ ומ"מ דק"ק **דרעטשין** לפרסם שמו בעולם ויחכם שלמה מכל האדם וחייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אי"ו וכדאיתא במדרש כי קרוב הדבר ולא מעבר לים היא ואם כן יש תועלת בחיבור זה וצדיקים ילכו בו ובפרט ברוב התמדת למודו וחזקתו עם רוב גודל פרישתו ויושר לבבו הטהור וזה כל אדם שהבחירה בידו כדאיתא במדרש למד דף א' ביום ילמוד שני דפים וכו' וכל הלומד ושוכח כאלו וכו' ומהמנוח הגאון הנ"ל ילמדו וכן יעשו להגות בתורה יום ולילה לשמור לעשות ולקיים כל מילי דרבנן הכ"ד הכותב לכבוד נשמתו הקדושה של הצדיק זצ"ל ויקרא דחיי הרב הדרשן הגדול הנ"ל מוהרר יחזקאל פייוויל:

ביום יום א' כ"ה תמוז תקס"ב לפ"ק פה ק"ק **ווילנא** יע"א **שאול** בהרב ה"ה מו"ה **יוסף** נ"י:

מנחת זכרון

לאיש בריתי מימי הנעורים אוהב נאמן דבק מאח שר ונגיד גבר חכם בעוז לפני מלכים ושרים יתיצב ופועל ישועות בקרב אחיו מורני ורבני מוהרר **אריה ליב דאהם** נר"ו חתן הגאון הגדול המפורסם המנוח מוה' **דוד** זצ"ל אב"ד ור"מ דשלוש קהלות קדושות **אה"ו** יע"א :

זה ספר תולדת אדם חלק ראשון כאשר התפשט בארצות חכמי לב ראו אותו ויאשרוהו תופשי התורה התבוננו בו ויהללוהו והנה עתה באתי במגילת ספר להודיע לכל הקוראים הישרים כי תברכוני על המטעמים אשר עשיתי לכם ברכוהו גם הוא ידיד נפשי מוה' ליב דאהם כי לולי הוא לא באו כל הדברים הנעימים האלה לידכם : ועתה אשים פני דבורי אליך ידידי הנחמד מה נכבד עלי היום יום עלות שמך המרומם ואהבתך אשר גברה עלי עלי לוח חקוק בעט ברזל ועופרת · למען יעמדו ימים רבים לי ולנאמני הנעימים ולבני גילי הנאהבים למזכרת · ולו הייתי כאיש אלקים קדוש להעתר בעתירתי יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך ויקל השם מעליך רוב טרדותיך ותקדיש לה' רוב עתותיך כנפשך המלאה לה רוח דעת ויראת ה' אשר הפיח בקרבה בימי נעוריך מורך ורבך חותנך הגאון החסיד ז"ל וכנפש אוהבך דבק מאח **יחזקאל פייוויל** בא"מו' מוה' **זאב** ז"ל :

מנחת זכרון מזכרת אהבה לאיש בריתי לריע כאח לי הרבני המופלג הנגיד המפואר הטוב והישר המפורסם לשבח שלשלת היוחסין מוהרר **משה רוקח מבראד** נר"ו :

שמע נא ידידי הנחמד ואעידה לך עדות נאמנה כי אהבתי אותך אהבת עולם וזכור אזכור תמיד עת אשר הייתי מסתופף בצל קורתך היטבת חסדך מאוד עמדי העלית את לבי מבור היגונים בחבלי עבותות אהבתך נתת מעטה תהלה על רוחי הכהה ברוחך הנדיבה ובנהלת פניך הנאהבים ובנועם דברך הנעימים אלה אזכרה תמיד ואשא שמך על שפתי ואעלהו גם עלה על ראש מחברתי להיות למזכרת אהבה בינינו גם כי נסתר איש מרעהו פי המדבר בלב ונפש תמים אוהבך דבק מאח **יחזקאל פייוויל** :

מנחת זכרון מזכרת אהבה לידידי וחביבי חקוק במורשי לבבי הרבני המופלג החרוץ ושנון המפורסם לשם ולתהלה מוה' **אברהם ראוויטש** נר"ו :

שמע נא ידידי ואעידה לך עדות נאמנה כי זכור אזכור תמיד

עת

מנחת זכרון

עת אשר הרווינו דודים ונשב אחים גם יחד נושאים ונותנים במילי דשמיא אני לדודי ודודי לי כמים הפנים לפנים ותמיד כמלאו דעת שנינו תכוונים רבת שבעה לה נפשי הנחת והעונג מחברתך הנעימה והמתוקה על כן אמרתי ישא הספר שמך לזכרון אהבה גם כי נסתר איש מרעהו פי המדבר אוהבו האמוז בחבלי אהבתו

יחזקאל פייוויל :

מנחת זכרון לידידי היקר והנחמד הרבני המופלג האברך הנגיד המפואר לו ידות· בתורה וביראת חטא ובמדות· המפורסם מאוד לשבח שלשלת היוחסין מוה' דוד שקלאוו ה' עליו יחי' :

שמע נא ידידי ואעידה לו עדות נאמנה כאשר התעו אותי אלקים מארץ מולדתנו אל מקום זה ברעסלא העדינה שלח מלאכו לפני לתור לי מנוחה בביתך התמימה והחשובה ה' יתמיד טובה מפתך אכלתי ומשקויך שתיתי וזולת זה רבת שבעה לה נפשי חסדי דוד הנאמנים אשר היטבת עמדי ותקטן זאת בעיניך ואצלת לי ברכה להחזיק על ידי להוציא לאור את יקר תפארת החבור תולדת אדם חלק שני על כן ישא הספר הזה שמך לזכרון אל מול פני מנגפתו תמיד וזכות הצדיק ר' שלמה זלמן ז"ל יגונן עליך ועל זרעיך ויהיה ביתך כבית פרץ עד יכונן ה' וישום ירושלים תהלה בארץ כנפשך היקרה והחשובה ונפש ריעך וריע אבותיך המתרפק לאהבתך ומחבק אותך ברעיונו

יחזקאל פייוויל :

הקדמה

אמר המחבר יחזקאל פייוויל הנה בטוב טעם ודעת אמרו חז"ל [חגיגה] אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחת כי אם קצר העיון בתחילה קרוב הוא שירבים בסוף ומזה גם כן מצינו [בבא בתרא] וכמה דוכתי רב אשי מהדורא קמא אמר לן הכי ומהדורא בתרא אמר לן הכי ויען כי בעברי על ספר תולדת אדם חלק ראשון ראיתי שגיאות נפלו בנוסחו נטיתי לבי להעלות להם ארוכה ומרפא על ידי הדפסת

הספר

הקדמה

הספר היוצא לקראתך בו יוחק ויורשם כל מצוות ותקונו אצלו עם. הוראת הדף והעמוד והשורה והחפץ ביקרו של ספר ימלא את ידו לצרוף כבור סיגיו ולהסיר כל בדיליו על פי הספר היושב ממולו כי אז טוב לו לבל ישכין באהלו עולה ולי המחבר יונעם שיהיו כל דברי מתאימים ושכולה אין בהם: ודע לך קורא כי לא הקפדתי להרים מכשול השגיאות מדרך הקורא כי אם בענינים אשר יפול לב אדם עליהם כי הם משנים איזה ענין אולם על הוספת וחסרון אות או אותיות מלה או מלות לא נתתי לב עליהם אמרתי אל מקום שנפל קולמס הדפוס שם יהא מלא או חסר וכבר אמרו חכמים מלתא דלא קפדי ביה אינשי לא הוה קפידיה קפידא: גם לעשות נחת רוח למיוחדי גדולי התורה שבעיר גדולה לאלקים ווילנא יע"א אשר שמחו מאוד לקראת ספר נחמד הלז שנסתי את מתני להעלות פה על הספר זכרון חדושי התורה מהצדיק ר' שלמה זלמן ז"ל שנמסרו לי בשנת תקס"ב מיד הרב התמים מאוד במעשיו מו"ה שמעון סג"ל מ"ל בווילנא העדינה עם שארי חדושיו ששמעתי מיתר חכמי העיר ואם עוד יגוה אלקים אלי חסד שיודפס שנית יוכל המשכיל להפיל כל דבר במקומו והמועיל והנאות לו כפי שנרשם אצלם הוראת הדף והעמוד והשורה והיה כעיר שחוברה לה יחדיו לעיני כל קורא: ואת אשר אמרתי לפנים בהקדמתי לחלק ראשון אשנהו עתה לא נכחד ממך קורא משכיל כי האיש המעולה ר' שלמה זלמן ז"ל כאשר דבר הדברים האלה הכתובים בספר הזה דבר בלשונו הזהב כאשר הקרה ה' אז בפיו אולם כאשר כתבתי בספר דברתי דבריו בלשון הלמודים אשר חנן אלקים אותי ובמקומות מפוזרים נעזרתי ממאמרים ולשונות זולתי מפי סופרים וספרים קדמונים עד הוצאתי כנוגה צדקת כונתו הטהורה ופרושיו היקרים כי לא נתנני הזמן להמציא הכל מלבי ומדעתי: ואל יתמה ידידי קורא המשכיל כי לא הצגתי פה הסכמה או יקר שהדותא מאחי הצדיק ר"ז הלא הוא הגאון המפורסם לשבח ברוב תפוצות הגולה מוה' חיים נרו מריץ תורה בק"ק וולאזין כי אמרתי בלבי מאמר חז"ל אין שבחה של מטרוניתא להתברך מפי קרוביה גלל זה הצגתי דברי שבח ותודה של שארי גדולי הדור שאינם קרובים לצדיק בגוף כי אם בלב ונפש ובזה תמו דברי ההקדמה ורחמי ה' לא יכלו ממני ומביתי וזרעי עד עולם אמן כן יהי רצון:

פרק א

דף א · בסוף שורה ב׳ מדבור המתחיל איש היה · נושא ונותן באמונה : ושם אשתו רבקה צנועה מאוד בת ר׳ ישראל הכהן ראפאפורט רב בפיסק בן ר׳ שבתי הכהן ראפאפורט רב בהורודנא ולובלין וסוף ימיו נתקבל לרב בלבוב ואחר מותו ישב על כסאו בלבוב בנו ר׳ חיים הכהן ראפאפורט זכר כולם לחיי עולם הבא :

הערה כבר אמר החכם כי סדר היושר בלמודים הוא שער לה׳ משכילים יבואו בו אל אמיתת העיונים ובלבול הסדר הוא מונע גדול בלמוד התורה והחכמה וממנו תולדות ההסתבכות בעיונים וכמו שכתב רבינו במורה בראשון פרק ל״ו שעם עלו דבריו להורות שיש מוקדם ומאוחר בתורת סדר למוד התורה והחכמה ועל עוות דין קדימה ואחור בהוצעות והקדמות רבים השחיתו דרך עיונם כי הוכו בסנורי הסכלות וילאו למצוא הפתח ועוד אמר החכם כמדת הגדולים כן מדות הקטנים אם בישישים חכמה וסדר ישר בלמודים גם הצעירים יבקשו אותם כמטמונים ואם נהפוך הוא גם המה יהפכו מדותיהם ותועים בלי דעת כשה אובד :

לכן אשרי הצדיק ר׳ שלמה זלמן שנולד בעיר וולאדין שמה קננו התורה והחכמה וסדר היושר מאז ומקדם שם הופיע רוח הקדש של הגדול המפורסם בעל שאגת אריה זכר צדיק לברכה [ואני הכותב שמעתי מר׳ חיים הרב בוואלדין שהואר פני אחיו הצדיק היה כתואר פני הרב הדומה למלאך ה׳ צבאות בעל שאגת אריה] הבקיאות והחריפות של אמת מצאו בית בישיבתו הרמה היראה והמוסר קן להם במדותיו הנאהבים והנעימים גם סדר היושר בלמודים שת אפרוחיו אצל כותלי בית מדרשו הטהור באורו ראו חכמי העיר אור עלי נתיבותם הבדילם מן התועים ההולכים בלמודם דרך עקלקלות להורות להם דרך המלך ה׳ צבאות לבל יטו ימין או שמאל ממרכז האמת ואף שלא ראה הצדיק את מעשה

השלם הזה [לפי דמיון והשערות הכותב] ולא זכה ליהנות מזיו שכינתו הלא הריח שמן תורק שמו והתגשא בעונם של הבת התשוקה להדמות אליו וללכת בדרכיו מימי הילדות והשחרות :

דף י׳ · סוף ד״ה אולם : **בני גילו** · ספר לי איש מופלא בתורה בהיותו עלם רך ולמד ספר [יחזקאל [ז׳ י״ו] כל הידים תרפנה וכל ברכים תלכנה מים : וככפל עוד [שם כ״א י״ב] רש״י ז״ל פירש וכל ברכים תלכנה מים מזיעת אימה · ורדק פי׳ תלכנה מים על דרך משל כאלו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה ·

והילד הנחמד אמר לרבו תם אני לא אדע מה מצאו עול לפרש על דרך מאמר חז״ל [סוטה מ״ד] תנו רבנן שמע קול קרנות והרתיע הגפת תריסן והרתיע לחלוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר · עד כאן · ופירש רש״י ומים שותתין על ברכיו מי רגלים מפני היראה : ולמה לא פירש גם כאן כן · וגם על הרד״ק יש להפליא למה הלך בדרך רחוקה לפרש על דרך משל והלא תלמוד ערוך הוא שעל ידי יראה וחרדה מקלחין מי רגלים · וגם כאן כונת המקרא כל הידים תרפנה מרוב חרדה ואימה וכל ברכים תלכנה מים שיהיו מקלחין מי רגלים · ויחריש הרב כי לא מצא מענה · מצאתי בכתובים שנמסר לי מיד ר׳ שמעון הלוי מורה לדק בווילנא :

שם ע״א סוף ד״ה ויהי: כנתינתן מסיני · רבו למד עמו מסכת ראש השנה כשהגיעו לדף מ״ח ע״א רבא ואביי מדבית עלי קאתי רבא דעסק בתורה חי ארבעין שנין · אביי׳ דעסק בתורה ובגמלות חסדים חי שתין שנין עד כאן : זה לשון רש״י ז״ל ובשחיטת חולין פרק הזרוע אשכחן דרבא לאו כהן הוא ושמא אמו מדבית עלי היתה · ויש גורסין רבה ואביי ומפרשי לה ברבה בר נחמני ע״כ : זה לשון התוספת רבא חברו של אביי לא היה כהן כדמוכח פרק הזרוע והכא רבה חברו של רב חסדא · וכן משמע נמי פרק בתרא [דמועד קטן כ״ח] רבה חי ארבעין שנין עד כאן ובלי ספק שכונת התוספת גם כן להוכיח דלא גרסינן כאן רבא אלא רבה :

והבן הנחמד אשר אנחנו עוסקים בספור שנחיו אמר לרבו גם לי יש ראיה גדולה בריאה וטובה וכמעט ראיה יותר מוכרחת מהראיה של רבותינו הגדולים רש״י ותוספת שאי אפשר בעולם

לגרוס כאן רבא אלא רבה דוקא · הנה גרסינן [ברכות מ"ח] אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה אמר להו רבה למי מברכין אמרו ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחווי כלפי שמיא אמר להו רבה תרויכו רבנן הויתו היינו דאמרו אנשי בוצין בוצין וקטפיה ידיע עד כאן :
העולה מזה דאביי ורבא תרוויהו יעוקא הוו בזמן אחד מדשאיל רבה לתרויהו שאלות קלות כמו אלה למי מברכין · ורחמנא היכא יתיב וגם מתוך תשובתן וגם מדאמר רבה על שניהן בוצין בוצין מקטפיה ידיע · ועל כרחן מוכרחין אנו לומר דלא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כלמשמע [ברכות] ממעשה דבר הדיא דאמר ליה רבא חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה א"ל אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך · ומזיכו שנתקיים החלום והפתרון וכאשר פתר כן היה שאביי מת קודם רבא כמפורש [בכתובות ס"ה] חומה דביתהו דאביי אתאי לקמיה דרבא ואמרה ליה פסוק לי מזונא וכו' ובלי ספק אחר מות אביי הוה ולא שהלך למדינות הים מדאמרה לה בת רב חסדא קטלית ליך תלתא ואתית למקטל אחרינא ·
ועתה ראה אבי גם ראה ראיה ברורה כשמש שאי אפשר לגרוס כאן רבא ואביי ורבא חי ארבעין שנין ואביי שתין שנין כי קצר מלע החשבון מהשתרע בתוכו העשרין שנין שחי אביי יותר מרבא דאי אפשר לומר שאביי נולד קודם רבא עשרין שנין הא כבר הוכחנו למעלה שנולדו בעת וזמן אחד וגם אי אפשר לומר שאביי חי עשרין שנין אחר מות רבא דכבר הוכחנו שרבא מלך אחר מות אביי אלא מחוורתא דלא גרסינן כאן רבא אלא רבה דוקא · מצאתי בכתובים שנמסר לי מרבי שמעון הלוי מורה צדק בווילנא :
שם ע"ב סוף ד"ה כאשר · כי לא מצא מענה :
[שולחן ערוך אורח חיים סימן תע"ה סעי' ו]
אכל כחצי זית מצה וחזר ואכל כחצי זית יצא ובלבד שלא ישהא בין אכילה לחברתה יותר מכדי אכילת פרס עד כאן :
וכתב מגן אברהם ס"ק ט"ו בין אכילה לחברתה אינו מדוקדק שצריך שלא ישהא מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס כמה שכתב סימן תרי"ב סעיף ג' עד כאן : והפר"ח בסי' זה הרבה לפלפל בקושי לשון

זה

זה ואם לא בגד בי כח הזכרון [כי הספר אינו מצוי כעת תחת ידי לעיין בו] הוא מפרש לשון השלחן ערוך באופן אחר:

הגה הראיתך קורא היקר כי רבים וכן שלמים נתקשו בהבנת לשון זה וקצת מהם הלכו בדרך רחוקה · אולם כפי שכתב בגוף הספר שהלשון הזה הוא על סגנון לשון חז"ל האמור [בר"ה] עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים הלוואי יהיה כל הלכות והשמועות הקשות שבבית מדרשינו מכוונים כלשון זה:

דף יב כוף דברי המתחיל ספר · ואלה מפה: רמב"ם הלכות יום טוב פרק ו' י"ד כל הדברים האלו שאמרנו היו בזמן שהיו בית דין של ארץ ישראל מקדשין על פי הראיה והיו בני גליות עושין שני ימים כדי להסתלק מפני הספק שלא היו יודעין יום שקדשו בני ארץ ישראל אבל היום שבני ארץ ישראל סומכין על החשבון ומקדשין עליו אין יום טוב שני להסתלק מן הספק אלא מנהג בלבד [ע"ו] לפיכך אני אומר שאין מערב אדם ומתנה בזמן הזה לא ערובי תבשילין ולא ערובי חצרות ולא שתופי מבואות ואין מעשר הטבל על תנאי אלא הכל מערב יום טוב בלבד עד כאן:

הגה הצדיק בהיותו עלם רך אמר לרבו הנה מאוד יש להפליא הפלא ופלא על דברי רבינו הלא הוא בעצמו כתב בהלכות קדוש החדש פרק ה' ג' דהקביעות על פי הראיה הי' עד ימי אביי' ורבא ולא יותר כי אחר ימי אביי' ורבא היו סומכין על החשבון ואמרינן יום שמת רבא נולד רב אשי נמצא בימי רב אשי היו סומכין על החשבון כמו זמנינו [ובמסכת ביצה דף ו'] יתיב רבינא קמי דרב אשי חזי דהוה עציב אמר ליה מאי עציבת אמר ליה לא הנחתי ערובי תבשילין א"ל מי לא אמר רבא מניח אדם ערב תבשילין על תנאי וכו' ועיין שם: מבואר שם בפירש שבימי רב אשי היו מניחן על תנאי אף שהיו סומכין על החשבון · והיא קושיא חמורה על דברי רבינו:

ונראה לי ליישב על פי מה שכתב רבינו בהקדמתו ליד החזקה שלו וזה לשונו בכלל החכמים שקבלו מרבא היו רב אשי ורבינא ע"כ · והקשו המפרשים הלא אמרו יום שמת רבא נולד רב אשי ואיך אפשר לומר שקבל רב אשי מרבא ותרצו שרבינו גורס יום שמת רבה נולד רב אשי נמצא לדעת רבינו רב אשי הי' בימי אביי ורבא ואז היו מקדשין עדיין על פי הראיה לכך

שפיר

שפיר מצינו שהניחו ביניהן ערובי תבשילין על תנאי :

דף יח ע"ב שורה שלישית · ארבעה הטורים · וכן פסק רבינו בעל תוספת י"ט בהקדמתו לספרו עיקר מעדני יום טוב ושנוי בהקדמתו לספרו הנחמד פלפולא חריפתא והגאון החסיד המפורסם מוה' שאול זצ"ל אב"ד דק"ק אמשטרדם אחד ממיוחדי הגדולים אשר בדורו כתב בספרו בנין אריאל סדר האיכו מדורות על האנשים המהפכין סדר הלמוד המקובל מאבותינו חכמי המשנה והתלמוד :

דף כג ע"א סוף דברי המתחיל עוד · יפה הוא · [ביצה יד :] ב"ש אומרין אין משלחין ביום טוב אלא מנות וב"ה אומרים משלחין בין חיין בין שחוטין : והצדיק בהיותו עלם רך אמר פלוגתיהו נסמכת על המקרא [נחמי' ח' י'] ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו וכו' ·

והנה מלות מנות פרושו דבר המוכן ומבושל וראוי לאכול כמו שהוא כמו שכתב מהרי"ל הובא במגן אברהם [סי' תרצ"ה] לפסק הלכה וכן באלי' רבה סי' הנ"ל אשר זה לשונו וכתב מהרי"ל לא מקרי מנות אלא מבושלים הראוים לאכילה על כאן · ובזה פליגי ב"ש סברי קרא כפשוטו שלא הזהיר הכתוב לשלח אלא מנות דהיינו מבושלין כמו שאמר ושלחו מנות לאין נכון לו הא היין ושוחטין לא · וב"ה סברי כמדרשו [שם ט"ו ע"ב] מאי לאין נכון לו אמר רב חסדא למי שלא הניח ערובי תבשילין ובלי ספק שכונת המקשה להקשות על יתור לבון לאין נכון לו הוה ליה למכתב ושלחו מנות לאין לו ומלת נכון מיותר הוא לכך דייק רב חסדא למי שלא הניח ערובי תבשילין פי' שאין כונת המקרא להזהיר לשלוח למי שאין לו אלא למי שיש לו אבל לא הניח ערובי תבשילין ושוב אינו רשאי לשחוט ולבשל ולהכין : על זה נוה נחמי' ושלחו מנות פי' דבר מוכן ומבושל לאין נכון לו למי שאינו רשאי להכין אף שיש לו הרבה ואם כן אפוא מדרש הכתוב מתילא משמע דדוקא למי שאינו רשאי להכין הצריכו הכתוב לשלוח לו מנות דוקא פי' דבר המבושל ומוכן לאכול מיד דאם ישלח חיין או שחוטין לא אהני לי' ולא מידי אבל למי שנכון לו דהיינו שהניח ערובי תבשילין ורשאי הוא להכין לו מותר אתה לשלח לו אף חיין ושחוטין · מצאתי בכתובים

שנמסר

שנמסר לי מרבי שמעון הלוי מורה צדק בווילנא :

דף כ"ד ע"א סוף ד"ה כוח והדומה לה · פעם אחת ישבו מסבה של תלמידי חכמים ענה א' מהם ואמר הרב רבי אלי' בן חיים ז"ל המציא כלל חדש דעל פחות משלשה לא שייך מלת כל או כולם וכל מקום שנזכר במקרא מלת כל או כולם נכלל בתוכה שלשה או יותר וראיתו מהא דאמרינן [ברכות י"א :] מה מברך וכו' אמר רב פפא הלכך נמריכהו לכולהו פי' אשר קדשנו וכו' והערב נא וכו' אשר בחר בנו וכו' וכתבו התוספות פסחים ק"ד הובא כאן באשרי דלא גרסינן והערב נא בוי"ו רק הערב נא דאם לא כן אין כאן רק שתי ברכות ואיך קאמר רב פפא נמריכהו לכולהו הוה ליה למימר הלכך נמריכהו לתרויהו ע"כ ומזה הוליד הרב רבינו אלי' בן חיים הכלל הנזכר שעל פחות משלשה לא שייך מלת כל או כולם :

והצדיק הי' אז עלם רך אף הוא פתח פיו ואמר הלא תרגום מפורש סותר הכלל הזה · והוא [משלי כ"ב ב'] עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' · ופירוש התרגום עתרא ומסכנא פגען חד בחד ותרויהון אלקא ברא אינון ע"כ · הרי מפורש באר הטיב שגם על פחות משלשה מתיחם מלת כולם · ויחרישו כולם כי לא מצאו מענה :

חכם אחד עסק בחבורו של הרמב"ם הלכות תעניות פ"ד א' בכל יום ויום משבע התעניות של מטר מתפללין על סדר זה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכל העם מתקבצין ומתכסים בשקים ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ועל גבי ספר תורה כדי להגדיל את הבכי ולהכניע לבם וכו' וכתב מרן הכסף משנה ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ועל גבי ספר תורה אינו יודע מנין לו לרבינו שנותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה ע"כ : והחכם הלז היה מדבר על לבו בלי ספק מפורש ומבואר באר הטיב הוא באיזה מקום אולם איה מקומו :

ויען הצדיק ויאמר הנה מקום אתי לדברי רבינו והוא בתרגום של אסתר על מקרא ומרדכי ידע וגו' [אסתר ד' א'] בה שעתא אפיקו ית ארונא לתרעא שושן ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא כד מכרך בשקא ומפלפלא בקטמא עד כאן: הרי לך מקור טהור שממנו נובעים דברי רבינו הרמב"ם :

כ"ו שורה י"ג ודברי חז"ל: הערה הנה כבר דברנו כי ירוד ירדנו בתחלה כמה מעלות טובות ממדרגת הלימוד והעיון בתרגומים הקדמונים זה מאות רבות בשנים והיום רד מאוד ערכנו בהשגתם כי טח מראות עיניהם של בני אדם ולא יבואו לראות מה טובם ומה יפים ומי משלנו אל מלך ישראל יעמוד בסודם כמאז ומשנים קדמוניות :

אולם הצדיק הזה נפח נשמת חיים בדברי התרגומים במקומות רבים אשר היו סתומים וחתומים ואף מי שלא ראה ולא ידע עוצם פרשת גדולתו יבין ויכיר אם יסתכל באור אלקי אשר הופיע על פרושיו היקרים :

ובה דברתי במקהלות רבבות ישראל בוראנו יתברך הצופה ומביט עד סוף כל הדורות ראה שדרך הגלות רב וארוך מאוד והדורות הולכים ומתדלדלים להיותם מרוחקים מן המבוע והמקור הראשון ובכל אשר המה מתרחקים יורדים בחכמתם החכימה ההשגחה האלקית להמציא מזמן לזמן אדם גדול יהיה כבר להאיר לדורות הבאים אחריו כאלו היה מסך הזמן דרך ארוך וחשוך מאוד ויתראו בו מתחום לתחום נרות ואורות ברואים להאיר ללכת יומם ולילה והצדיק הלז היה אחד ממיוחדי הנרות אשר בדורנו אשר באורו ראינו אור בכמה למודים מלמודים שונים ויותר מהמה בלמודיו ובבאוריו הנפלאים בתרגומים ואציגה נא עוד עתך למשל ולדוגמא שנים או שלשה גרגרים :

[**שמות כ"ד ו' ז' ח'**] וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים : ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח : ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע : ויקח את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה :

[**תרגום**] ושלח ית בוכרי בני ישראל וכו' : ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא :

ונסיב ספרא דקימא וכו': ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דמא דקימא דגזר ה' עמכון על כל פתגמיא האילן :

ומאוד יש להפליא על תרגום אונקלוס הלז מה ראה על ככה ומה הגיע אליו לפרש המקרא ויזרק על העם וזרק על

מדבחא

מזבחא לכפרה על עמו אשר מלבד שפרושו הוא נגד פשט המקרא שמשמעותו שזרק על העם ממש · עוד שותר תלמוד ערוך [כריתות ט'] תניא רבי אומר [במדבר ט"ו ט"ו] ככם כאבותיכם מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים וכו' בשלמא מילה דכתיב [יהושע ה' ה'] כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' הרצאת דמים נמי דכתיב [שמות כ"ד ה'] ויזבחו זבחים וגו' אלא טבילה מנ"ל דכתיב [שם שם ח'] ויזרק על העם ואין הזאה בלא טבילה ע"כ · הרי לך דעת שפתי התלמוד ברור מללו שהזריקה היתה על העם ממש ולא על המזבח :

ועתה קורא הישר הסכת ושמע מה שספר לי רבי ברוך בענדיט הרב מזיטל [בעל המחבר ספר נר תמיד] בהיותו עוסק בחבורו על מסכת כריתות רבת שבעה לה נפשו העמל והיגיעה לבקש איזה סמך מן התלמוד או מספרי וספרא ותוספתא לפרוש התרגום שזכרנו אבל לא מצא · שאל לרבנים גדולים ואין פותר לו ובמסבות העתים נהיה שבא לווילנא העדינה ושאל את פי הצדיק רבי זלמן אם יש איזה משענת לפרוש התרגום הלז ויען הצדיק ויאמר יש ויש לו עמוד של ברזל להשען עליו וכי זה הוא :

גרסינן [יבמות מ"ו ע"א] תנו רבנן גר שמל ולא טבל ר' אליעזר אומר הרי זה גר שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו [פרש"י באבותינו · בימי משה כשיצאו ממצרים ויצאו מכלל בני נח לקבל התורה ולקבל פני השכינה] טבל ולא מל רבי יהושע אומר הרי זה גר שכן מצינו באמהות שטבלו ולא מלו [פרש"י באמהות נשותיהם שטבלו כמפרש לקמן] וכו' ורבי יהושע נמי נילף מאבות ור' אליעזר נמי נילף מאמהות וכו' אלא בטבל ולא מל כולי עלמא לא פליגא דמהני כי פליגא במל ולא טבל רבי אליעזר יליף מאבות ורבי יהושע באבות נמי טבילה הוה מנא ליה אליימא וכו' אלא מהכא ויקח משה את הדם ויזרק על העם וגמירי דאין הזאה בלא טבילה ורבי יהושע טבילה באמהות מנא לן סברא הוא דאם כן במה נכנסו תחת כנפי השכינה ע"כ :

תוספת ורבי יהושע טבילה באמהות מנ"ל · אע"ג דאית ליה דאין הזאה בלא טבילה שמא הנשים לא היו בכלל אותה הזאה אי נמי משום רבי אליעזר אצטריך האי טעמא דמסיק משום דאיהו נמי מודה דבטבילה לחוד סגי כדאמר לעיל בטבל ולא מל כ"ע

לא

לא פליגי דלית ליה אין הזאה בלא טבילה :

והנה ראינו באמת שדעת רבותינו בעלי התוס' הוא שר' אליעזר חולק בזה על רבי יהושע וסבר יש הזאה בלא טבילה אבל הוא דוחק קצת לומר כן מפני שרבי יהושע לא מדעתיה אמר כן אלא גמרא גמירי ליה דאין הזאה בלא טבילה ואיך יחלוק רבי אליעזר על זה ואף שמצינו לפעמים פלוגתא כזו ומכל מקום דוחק הוא לומר כן מצד הסברא כל זמן שלא מצינו מפורש כן · והגדיל יגע ומצא לשיטה אחת מרבותינו הגדולים מפורש בה שלא כדעת בעלי התוספת דהיינו שר"א סובר גם כן הגירסא גמירי דאין הזאה בלא טבילה כמו רבי יהושע אך רבי אליעזר חולק בזה על ר' יהושע שסובר דלא היה כאן הזאה כלל כי מה שאמר הכתוב ויזרק על העם פרושו שזרק על המזבח לכפר על העם ולא על העם ממש נמצא שלא היה כאן הזאה ולא היה כאן ממילא טבילה :

וגרסינן עוד [מגילה ג' ע"א] ואמר רבי ירמיה אי תימא ר' חייא בר אבא תרגום של תורה אונקלס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע ע"כ · ופרשו המפרשים לפעמים שמע מפי רבי אליעזר ותרגם על פי רבי אליעזר ולפעמים שמע מפי רבי יהושע ותרגם על פי רבי יהושע ואם כן אפוא אינו רחוק ממרכז האמת אולם קרוב הוא מאוד לומר שדבר זה שמע אונקלוס מפי ר' אליעזר על כן תרגם ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ולא על העם להורות דלא היה כאן הזאה מעולם וממילא לא מוכח מכאן דהיה טבילה :

[במדבר כ"א י"ד] על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון

[תרגום אונקלס] על כן יתאמר בספרא קרבין דעביד ה' על ימא דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון :

והנה במסכת ברכות [דף כ"ד ע"א] תנא את והב בסופה שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל ע"כ · ויש להרגיש למה נטה בעל התרגום מן דרשת חז"ל ומתרגם על אופן אחר הלא לדבר הוא :

אולם נבין הענין לאשורו על האופן שזכרנו והנה בלי ספק הוא לפי דרשת חז"ל בברכות שהשתי מלות את והב שני שמות מצורעים הם ומלת בסופה שהלכו לסוף מחנה ישראל הטעם שהלכו דוקא לסוף מחנה ישראל הוא מפני שהמצורע משתלח חוץ משלש

מחנות וגרסינן [מנחות כ"ה ע"א] בשעת סלוק מסעות קדשים נפסלן ביוצא וזבין ומצורעין משתלחין חוץ למחיצתן [רש"י סלוק מסעות שהפרוכת נגללת קדשים נפסלין ביוצא שאין להם קלעים אף על פי כן המחנה קדוש וזבין ומצורעין חוץ ממחיצתן מצורע חוץ למחנה ישראל והיו מהלכין בסוף המחנה כדאמר בברכות את והב בסופה] ורמינהו הוגללו הפרוכת הותרו המצורעים והזבים לכנס לשם אמר רב אשי לא קשיא הא רבי אליעזר הא רבנן דתניא רבי אליעזר אומר וכו' תלמוד לומר [במדבר ה' ב'] וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש בשעה שטמאי מתים משתלחים זבין ומצורעין משתלחין אין טמאי מתים משתלחים אין זבין ומצורעים משתלחין [פירש דכשהוגלל הפרוכת שוב אין מחיצה לטמאי מתים להשתלח דטמא מת מותר במחנה לויה וסבר ר' אליעזר דשוב אין זבין ומצורעין משתלחין אבל רבנן סברי אע"פ שטמאי מתים אין משתלחין כשהוגללו הפרוכת זבין ומצורעין משתלחין] :

ובזה נבין הענין על מכונו שהברייתא דברכות אתיא כרבנן דסברי אפילו בשעת סלוק מסעות זבין ומצורעין חוץ למחיצתן משתלחין כאשר מבואר להדיא בפרש"י שזכרנו על כן היא סוברת את והב הם שמות שני מצורעים ובסופה פרושה שהלכו לסוף מחנה ישראל מפני שלא היו רשאין לילך בתוך מחנה ישראל אפילו בשעה שהוגללו הפרוכת אבל התרגום של תורה אשר כבר זכרנו שאונקלס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע · ור' אליעזר סובר כשהוגללו הפרוכת מותרין לזבין ומצורעין ליכנס ולילך בתוך מחנה ישראל על כן נטה מדרשת חז"ל בברכות ודרש את והב בסופה על קרבין דעביד ה' בימא דסוף :

שמואל ב טז יד ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק : [תרגום יהונתן] ונפק מלכא וכל אנש ביתיה וקמו באתר רחיק :

ובהשקפה ראשונה יש להפלא על התרגם מי ומה מכריח אותו לפרש וכל העם אשר ברגליו דוקא על אנשי ביתו של דוד ולא על כל העם ממש כמשמעות פשוטו של מקרא :

ואמר הצדיק שיתכן מאוד פרושו על פי ההלכה הידוע שאסור לישב בתוך ארבע אמות של המנודה כמבואר מעובדא דתנור עכנאי [בבא מציעא נ"ט] שברכוהו את ר' אליעזר וישב לו ר' עקיבא ברחוק ד' אמות ממנו גם הלכה מבוארת היא שאשתו

ובני ביתו של המנודה מותרים לישב בתוך ד' אמותיו ולשמשו כמבואר בעובדא דר' אליעזר שם שהורקנס בנו היה משמשו והובא הכל באורך בטור וב"י וש"ע יורה דעה סימן של"ד סעיף ב' :

ובמדרש [במדבר רבה פ"ג] גם הובא בילקוט שמואל [סימן נ"ה] דרש נפלא וז"ל יש נבחר ונדחה ונתקרב דוד נבחר [תהלים ע"ח ע'] ויבחר בדוד עבדו וגו' ונדחה [דכתיב] ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק : ר' יהושע בן לוי אומר שנדוהו וקבל עליו נדויו הה"ד [שמואל ב' ט"ו כ"ט] ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף : [פי' שנהג עצמו כמנודה] ונתקרב אמר ר' יודן עירי היאירי היה רבו וקרבו שנאמר [תהלים ק"ט ע"ט] ישובו לי יריאיך וגו' ע"כ :

ואם כן אפוא לדעת המדרש שנדוהו והוא קבל עליו הנדוי ונהג עצמו כמנודה שהלך יחף בלי נעילת הסנדל והרחיק עצמו מן העדה מה זה שאמר הכתוב ויעמדו בית המרחק לשון רבים אשר משמעו דקאי ארישא דקרא וכל העם ברגליו שעמדו כולם עמו והא אסור להם לעמוד בתוך ד' אמותיו על כן תרגם יהונתן ונפק מלכא וכל אנשי ביתיה ואנשי ביתו של אדם מותרים לעמוד ולישב עמו ולשמשו על כן סיים הכתוב ויעמדו בית המרחק לשון רבים שעמדו כלם עמו במקום רחוק מאנשים אחרים :

מצאתי בכתובים שנמסר לי מרבי שמעון מורה צדק בווילנא :

דף ל ע"ב ד"ה וכתוב שורה ב' ולכאורה וכו' צריך להמחק עד ד"ה אולם :

דף לה ע"ב ד"ה שורה ב' מיד הבעל לאשה מלת לאשה טעות סופר וצריך להיות מיד הבעל ליד השליח :

פרק ב

דף לו ע"ב סוף ד"ה אמנם הנראה · טומאה וטהרה : כיוצא בזה מצאתי בספר נודע ביהודא או"ח סי' ל"ה וזה לשונו והנה ראיתי בספר כפתור ופרח שהקשה למה לא נקריב תמידין ומוספין וכל קרבנות צבור ופסחים בזמן הזה שהרי מקריבין אף על פי שאין בית כמו שמבואר בדברי רבינו ה' בית הבחירה פ"ו י"ז ואי משום טומאה והלא קרבן צבור בא בטומאה ותירץ מפני שאין אנו יודעין איזה כהן מיוחס :

דף מד ע"א סוף ד"ה והנה החכמים · לא יפתח פיו · הערה: אמר החכם כאשר אין אתנו יודע לגזור אומר על רפואות תועלה מרפואות הגוף איזה מהן עלתה על כולנה כי כולן כאות טוב לבני אדם בל יוחסר המזג לכל איש כפי מזגו ותכונתו כן הדבר ברפואות תועלת לנפש מבחרת הילידה כלילת יופי כן ירבה מגד דבריה כן ירבון תועליותיה וילקוטו א"ש איש לפי אכלו כפי כשרון תכונתו ומלבו אשר בו יאכל וחי לעולם : ובגלל הדברים האלה אמרתי להציג לפניך ספור יפה אשר מן הנמנע אולי שלא יגיע ממנו נחת רוח לאחד מתופשי התורה האמיתיים ואולי אשר לא ידעתי איפוא הוא יברכני בגלל זה : ספר לי רבי חיים כהן בן ר' טוביה מווילנא נקרא בשם ר' חיים פאקראי · זה היה דרכו של הצדיק כשהלך לבית המרחץ היה מתאמץ לקוח לצורך הרחיצה חריטים ומטפחות אשר המה מצויירים בציורים ופרחים מצבעים שונים · וכאשר חקרו אוהביו ורעיו לדעת מה זה ועל מה זה הוא עושה כן המה ראו כן תמהו על עולם קדושתו וגודל חסידותו בזה כי היה ירא פן יהרהר בדברי תורה בבית המרחץ על כן היה מונה וסופר בשעת רחיצה כמה ציורים לבנים וכמה פרחים שחורים או אדומים יש בחרט זה או במטפחת זו עד שהיתה מחשבתו משוקעות בדברי חול כאלה ולא בא לידי הרהור דברי תורה ועניני קודש בבית המרחץ ובגלל זה לקח חריטים ומטפחת כאלה :

דף מה ע"א סוף ד"ה ספר לי איש אמונים · אח לצרה יולד ח"ו · הערה [תהלים י"ז ג'] בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבר פי · ומצאתי עצמי נעזר בפרושו מחכם א' על ענין זה ידוע למי שלבו לב אדם כי מאוד קשה על האדם לבא למדרגה העליונה לטהר את לבו ממחשבות הבל ורעיונים לא טובים ומי שלבו חי יתאמץ ויתחזק בכל כוחותיו שלא יזכרו הרעיונים והמחשבות האלה על לשונו ולא יוציאם מן השפה ולחוץ ואז הם כלים מאליהם כי מטבע המחשבה והרעיון כשסוגרים עליהם הדבור בטלים המה מעט מעט עד שיתמו ולא ישאר מהם אף איזה רושם :

וזהו שאמר דוד בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא רצונו לומר אתה היודע דמדומי המחשבות העוברים בלבו של אדם ופוקד כל הרעיונים אשר חשך ישופם אין ספק כשתבחן

כשתבחן לבי ותצרף כליותי לא תמצא אותם טהורים ונקיים מן המחשבות. אבל הנה מהבל יחד אולם בזאת אשתבח ואתפאר זמותי דלוגה לומר בלבולי המחשבות שחשבתי בל יעבר פי לא עלו מעולם על לשוני ולא יצאו מן השפה ולחוץ · והענין נחמד ויש לו יסוד בחכמת הנפש :

ועל האיש המעולה הזה נוכל לומר בטח כי מימיו לא עלה על שפתיו דבר שוא ובטל רגיל היה על לשונו מאמר חז"ל [יומא י"ט] ת"ר ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים וכו' עד כאן · והוא אמר על דרך רמז [כי אהב גם את הרמז אם לא נאמר על צד הדוחק מאוד] הנה מלת בם נוטריקן בראשית מאימתי רמז לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ ואולי רמזו בם יש לך רשות לדבר בשתי התורות הנרמזות במלת בם ולא בדברים אחרים וכשהביאו ההכרח לדבר עניני צחות היה עורך דבריו אל מול פני המנורה הטהורה דברי תנך ומדרשי חז"ל : ספר לי רבי חיים בן רבי טוביה הכהן מווילנא פעם אחת שאל רבי שאול סימקעס בדרך צחות את ר"ז לאמור הנה בביתי יש פרעושים ויתושים הרבה אולי יודע ידידי ומאהבי איזה תרופה ותועלת למחלה זו · ויען הצדיק במתק שפתו ויאמר הנה יש ויש תרופה בדוקה ומנוסה מרופא נאמן ובקי הלא היא כתובה על ספר מדרש רבה בראשית רבה פרשה נ"ד ובילקוט על מקרא [משלי ט"ז ז'] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו אמר ר' ברכי' אויביו גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון פרעושים יתושים וזבובים :

הערה שמע עמי ואעידה לך כמה גדול כח התשוקה בלב איש נשים בלמודיו אותות מן התורה ומופתים מן הנביאים וכתובים ולשבץ אותם בלשון המקרא : מראש מקדם בסוד אלוהי עלי אהלינו בהלו נר חכמי התלמוד על ראשינו היתה מליצת המקראות שומה בפיהם :

יבמות כ"ד : מתני' הנטען על השפחה ונשתחררה על הגויה ונתגיירה הרי זה לא יכנס ואם כנס אין מוציאין מידו עד כאן : גמרא : אתמור עלה אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הלכה כדברי האומר כולם גרים הם [פירש אע"ג דלא נתגיירה לשם יהדות אלא בשביל שישאנה

זה

זה] אי הכי אפילו לכתחילה נמי משום דרב אסי דאמר רב אסי הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך [משלי ד׳ כ״ד]:

ובהשקפה ראשונה יש להפליא על מאמרם אין משום דרב אסי הלא מקרא מפורש הוא בלי תוספת ומגרעת ולמה תלו על שם רב אסי וכאן אין מתיחס כל כך התירוץ שהורגלו המפרשים לתרץ על מאמר אבות · שמואל הקטן אומר בנפול אויבך וגו׳ · כמבואר לכל מבין:

אמנם היסוד הנכון לזה על פי מה שכתב הגדול הרב רבי פינחס הלוי הורוויץ בספרו הנכבד ספר כתובה כתובות ס״ט תלה ליה רב לרבי ביני חיטי האחים ששעבדו מאי ופרש״י ז״ל שלח לו אגרת שלומים ותלה שאלה זו ביני השיטין ·

וכתב הרב זלה״ה נראה דרצונו דלשון תלה משמע שתולה בין השיטין כמו שאמרו בתולה את השם אם שכחו והיינו משום דרב לא רצה לכתוב שאלתו משום דקיימא לן דברים שבע״פ אי אתה רשאי לכתוב אלא דהתירו משום עת לעשות לה׳ ועדיפו ליה לרב לעשות כן דהיינו שכתב אגרת שלומים ובתוך הכתב עשה עצמו כאלו שכח האות וכתב למעלה כגון שבתחלה תלה אות ה׳ ובתיבה אחרת תלה אות אלף וכן עשה עד שבצירוף כל אותיות התלויות בין השיטין בא מצורף אלו התיבות האחים ששעבדו מאי עד כאן דברי פי חכם ז״ל:

וכבר העירותי בגלדק על הדברים האלה כמו שהעיר חכם א׳ על רבינו בעל דרכי משה שכתב ואפשר דהראשונים המציאו כתב אחר כדי לכתוב הדברים שבע״פ דאף על גב דלא נתנו לכתוב היינו בכתב אשורי אבל שאר כתבים אין לחוש ע״כ ·

ויש להעיר הלא רבינו הגדול הרמב״ם זכרו לברכה כתב בספרו מורה נבוכים ובאגרתו הנקראת פתח תקוה טעם על שאסרו חז״ל לכתוב הדברים הנאמרים מפה אל פה מדאגה אולי לא יוכלו לבאר הטיב כל כוונתם כי המכתב סובל פרושים שונים כמבואר לכל מבין ולפי טעם ושורש האסור הזה אין הבדל בין כתב לכתב והנה שני פרושים יש למלת ערו והם השרשה ועקירה אם נכתב בכתב משיטה או תלויה כמו בכתב אשורי ומכתב שוה אולם הויכוח בזה ארוך ואין כאן מקומו:

המורם מכל הדברים האלה כי מפני האסור לכתוב תורה שבעל פה היו ממציאין תחבולות שונות לחקוק אותם

על

על מין זכרונם ומזה תולאות האסמכתות לחז"ל שהסמיכו איזה דין המקובל להם על מקראות אשר פשוטם אינם מורים כלל על דבריהם אבל הם תלו ברמז מועט ואסמכתא רחוקה בכדי שיזכרו אותם בעת הגיונם במקראות האלה כאשר הרחבנו הדבור בגוף הספר:

ועתה שוב אשוב אל ביאור המאמר אשר התחלנו בו כי לפי פשוטו של המקרא הסר ממך עקשות פה וגו' אזהרת שלמה היא שיתקן האדם את איבריו כראוי ולבל יגבל פיו בדברי עקשות ושפתיו בעניני לזות ועקמומיות וסדר המקראות [כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו] הוא כדרבונות לכוין את לב האדם הישר להבין שכונת שלמה כך היא כי מתחלה אמר מכל משמר נצור לבך שהיא אזהרה לבן אדם לתקן את לבו כראוי לבל יחרוש און אחר כן אמר הסר ממך עקשות פה וגו' והיא אזהרה לבל ידבר פיו תהפוכות עיניך לנוכח יביטו וגו' פלס מעגל רגליך וגו' שהם כולם מורים שיקדש האדם איבריו כראוי לבל יהיה בהם שום מכשול:

אולם רב אסי הרשה את עצמו לדרוש את המקרא הסר ממך עקשות פה כאלו היתה כונתו להזהיר את האדם לבל יביא את עצמו לידי חשד שיליזו בני אדם עליו ופרושו הסר ממך עקשות פה של אחרים שלא יהיה להם עקשות פה ולזות שפתים עליך והוא על צד הדרש והאסמכתא כדי להסמיך עליו דין המקובל שמחוייב האדם להרחיק עצמו מן החשד ולבל יהיה לשניכה בפי הבריות ומפני שהבאור הלז איננו על פשוטו של מקרא רק רב אסי רדף דרך הדרש הזה ונשא פנים אל אסמכתא היא לכך תלו חז"ל אסמכתא היא על שם רב אסי ואמרו משום דרב אסי דאמר רב אסי הדרש הזה הסר ממך עקשות פה שלא יהיה לאחרים פתחון פה עליך: וזה ישוב נאה ונכון ואסמכתא ומליצה יפה: מצאתי בספר חק נתן חלק שני:

הוא הדבר אשר דברנו שדרך רבותינו חכמי התלמוד לשבץ את דבריהם אף בהלכות ודינים בלשון המקרא:

ובאשר נרד מן ההר הטוב הלבנון הזה אל חכמת רבותינו שבגולה האחרונים עיניך תחזינה עד היכן הגיעה כח התשוקה בלבם להנעים את דבריהם בצחות לשון המקרא:

הנה עטרת תפארת חכמי ישראל רבינו הגדול הרמב"ם אשר לא כגבר יהיר רק כנראה לו מן היושר והאמת ספר לנו ענם גדולת פרשת חכמתו של חבורו הגדול יד החזקה אחז גם

הוא בספורו . נאות . לשון . המקרא והוא בסוף הלכות קדוש החדש :
וזה לשונו · הרי בארנו חשבונות כל הדרכים שצריכן להם בידיעת הראייה ובחקירת העדים כדי שיהיה ידוע הכל למבינים ולא יחסרו דרך מדרכי התורה ולא ישוטטו לבקש אחריו בספרים אחרים · דרשו מעל ספר ה׳ וקראו אחת מהן לא נעדרה [ישעיהו ל״ד י״ו] :
ובספרו . מורה נבוכים דף ע״ב · כאשר הורה לנו לכל יעוז אנוש לבקש השגת דברים אשר גזרה חכמתו יתעלה להעלים ולהפליא מעינינו ושכל מה שדבר המוקר בדברים שהן מגלגל הירח ולמטה יש בהם יסוד ומה שדבר מגלגל הירח ולמעלה המה כחלום ברוב ענין אמר בזה הלשון ואני אומר על צד מליצת השיר השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם : הנך רואה הקורא הישר כי גם רבינו הגדול אשר היה אבי כל תופסי החכמה גם הוא אהב לדבר נכוחות ולהנעים את דבריו בלשון המקרא :
והפליגו . חכמים שלמים ורבים לדבר שכל כך תשוקת נאות המליצה הוא טבעי באדם עד שהיא כמשא כבד כבדה ממנו ולא יכול להתאפק מהודיעה אל זולתו אף במקום וזמן שאין ההכרח הגדול גוזר עליו אולם אין להשיא עון אשמה לעושה מעשה אנוש כמעט על פי חק הטבעי ולא יכול מלט משא : .
והנה מרן ורבן בעל כסף משנה בהלכות מאכלות אסורות פרק י״ב הלכה כ״ג דבור המתחיל אומר שלנו הביא מליצה אחת מלשון המקרא אשר לא נראת אלי כמוה בכל ספרו . וזה לשונו :
ואפשר לפרש בדברי רבינו וכו׳ שאם כשנמצא הגוי בין חביות ישראל כגנב ונשתנה פניו כאלו הוא גנב נוהר ואם לא נבהל כשמצאוהו אלא היה בוטח בגוי אשר צדקה עשה חיישינן שמא נגע על כאן : והנה ארבע מלות אלה כגוי אשר צדקה עשה לקח רבינו מהמקרא [ישעיהו כ״ח ב׳] ליפות את לשונו הזהב : הוא הדבר אשר דברנו כי עונס תשוקת האדם כפי טבעו . להביע אמריו בנאות המליצה :
הן זאת התשוקה הביאה את האיש המעולה ר׳ זלמן בעהים שונים להשיב לאיש במליצה חדה וקצרה מסובבת בלשון המקרא ומאמרי חכמינו ז״ל ככלל בה תוכן דעתו ומשפט לבו על הענין אשר שאל השואל מאתו או בהוכחתו לאיש להטיב את מעשהו :
פעם אחת הוכיח הצדיק את משרתו שיהיה נזהר בקריאת שמע ותפילה פתח פיהו ואמר ראוי לאדם להזהר בק״ש ותפילה

שיאמר אותם בכונה רצויה ולא יהיו בפיו מצות אנשים מלומדה כי הדבור אינו מעלה באדם רק מאשר יסכים עם הנפש ויוציא הדבור המחשבה המצויירת בלב חוצה ובמה יודע אפוא כי כפלינו אנחנו בני האדם מהעופות המצפצפים והנוהגים אם לא שדבורם וצפצופם הוא מבלי ציור השכלי וכונה הנפשיית ודבור האדם בכונה ודעת וציור שלם וכמו שאמרו תפלה בלא כונה כגוף בלי נשמה והמליץ הצדיק על הדברים האלה מאמרי המקראות [תהלים פ"ד ב"ד] נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי: גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה את מזבחותיך וגו': והמליצה בזה [נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'] אני משתוקק וכוסף למקומות המקודשים האלה לשפוך בתוכם רינה לפני ה' ובתנאי [לבי ובשרי ירננו אל אל חי] שהלב והפה יחדיו יתהלכו ולא יתפרדו בשירה ורינה זו כי זולת זה [גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך וגו'] גם הם מצפצפים ומהגים בפיהם במקומות הנוראים האלה ובמה יודע אפוא ההבדל ביני וביניהם: והיא מליצה יפה:

ספר לי איש מופלא בתורה מעשה בסופר אחד שכתב שם הויה בטעות בספר תורה והיתה דעת הסופר לקלוף את השם מעל היריעה על פי הקבולה והתחכמות לבלתי השאר שום רושם דיו מהשם על פני היריעה ודעת הצדיק לא היתה נוחה בקליפתו ובתחבולתו וכאשר שאל הסופר את פי הצדיק מה משפט לבך על התחכמות והתבוננת הנפלאה אשר יעצתי בענין קליפת השם מעל היריעה השיב לו במליצה נאה וקצרה אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' [משלי ך"א ל']:

ספר לי ר' חיים בן רבי פרץ הכהן מטשעכנאווצי פעם אחת הביא אומן תופר בגדים בגד חדש לאיש אחד להלביש את עצמו לנסותו אם הוא עשוי כמדתו אם לא ונפל ויכוח בין הלומדים אם לבישה כזו צריכה לברכת שהחינו אם לא והצדיק רבי זלמן השיב בזה דרך מליצה מאמר חז"ל מטעמת אינה צריכה ברכה:

אמר המסדר אל יעלה על דעתך קורא היקר שהבאתי דברי הצדיק פה להלכה ולמעשה חלילה חלילה אולם כונתי להורות לך שהיו מליצותיו נחות ונעימות וכאשר יזכני ה' להשקיטני על מכוני ויעיר לי אוזן לשמוע כלמודים אז אראה לבאר ספק זה והדומה לו כיד ה' הטובה עלי:

דף נז ע"א סוף ד"ה הסבה האחת: ומצאתי בספר לב הארי' שחבר הרב ר' אריה יהודה ממודינא שחכם א' היה לו כח הזכרון אשר מימיו לא שכח דבר שעלה בדעתו כי אם מהעלבונות שקבל מן העולבים ועל חכם אחד אמר כל ספר שהיה קורא פעם אחת היה חוזר וא"ר על פה כמתוך הכתב:

דף נט ע"ב סוף ד"ה כדמותו. ובטורח יתעט: הערה [בראשית מ' י"ד] כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה: [שם ד"ג] ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו:

הגה כבר דברנו כי האדם שליט לכלות בזכרונו דברים רבים על פי ציונים וסימנים כאשר הורו חכמינו ז"ל [עירובין] אין התורה נקנית אלא בסימנים. והנה מצינו לחכמים הראשונים ברצותם לתפוש בזכרונם דברים שונים לוקחים מלות מהמקראות או ממאמרי חז"ל ועושים מהם מאמרים קצרים נכללו בתוכם בקיצור אמיץ כל הדברים הנצרכים להם להזכר ולהפקד ורק בזכירת המאמרים הקצרים לבד יזכרו כל הענינים הרבים השונים הנכללים בתוכם:

ואופן עשיית הכללים הקצרים האלה המה על דרכים שונים מהם לוקחים מאמרים שלמים מן המקראות או ממאמרי חכמינו ז"ל והמה נאים וערבים מאוד:

ואציגה נא עמך למשל ולדוגמא [שמות יז ב'] וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה': בתנ"ך ישן כתיבת יד על קלף משנת רמ"ט וזה לשונו קבלה כל הקורא תנה לנו טועה [פרושו מפני שבהפסקה ראשונה היה מתיחס כאן תנה לנו בלשון יחיד מפני שהעם רבו עם משה לבד] וכן הקורא ומה תנסון טועה [פי' כי בהפסקה ראשונה יותר מתיחס כאן ומה תנסון בויו העטוף] וסימן לדבר לעפעפי תנומה [תהלים קל"ב ד'] תנו ולא תנה מה ולא ומה:

עוד תשוב תראה בזיעת אפיך תאכל לחם [בראשית ג' י"ט] אפיך מלא: [שמות ט"ו ח'] וברוח אפיך נערמו מים אפיך מלא: וסימן לדבר קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ששניהם מלאים זה בזיעת אפים מלא וזה ברוח אפים מלא:

הגה הצגתי לפניך קורא משכיל סימנים וציונים ערבים ונאים לקוחים ממאמר שלם במקרא וממאמר שלם בתלמוד:

ומהם

ומהם לוקחים מכל נושא מלה אחת לחרוז אותם יחד עד שנעשה מכולם דבור מקושר ועומד בעצמו ויש לו משמעות איזה ענין לדוגמא על מלת איו ואיו שבנ"ך ויאמר אל בנותיו ואיו [שמות ב' כ'] איו מלך חמת ומלך ארפד וגו' [מלכים ב' י"ט י"ג]: ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלקיך [מיכה ז' י'] כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו [איוב כ' ז'] ויגוע אדם ואיו [שם י"ד י'] נמסר סימן עליהם בנתין דמלכייא בהתין ומתגלגלין ומייתין · מלת בנתין רומזת על ואיו דבנות יתרו · מלת דמלכיא על איו דמלך חמת וגומר · מלת בהתין על איו דותרא אויבתי ותכסה בושה · מלת ומתגלגלין על איו דכגללו לנצח יאבד · מלת ומייתין על איו דויגוע אדם והסימן הלז יש לו המשמעות ענין כאלו הוא רוצה לומר בנתיהון דמלכיא [הרכים והענוגים] בהתין [חצי הזמן נחתו גם עד שבאו לבושה וכלימה] ומתגלגלין נוע ינוע מבית לבית על פתיחי לחם] ומייתין [במר נפשם לקברות יובלו] :

והדומה לו סימן המפורסם ד"ן חנ"ק כפ"ש שהוא רומז על ראשי התיבות של שמונה הטרפות דרוסה · נקובה · חסרה · נפולה · קרועה · נפולה · פסוקה · שבורה · ומשמעות ענינו כאלו אומר [איש שמי] דן חנק [הרג בחניקה] נפש : הנה הבאותי לפניך סימנים שיש להם מובן קצת :

ומהם יש סימנים וציונים סתומים וחתומים בלי מובן כמו הסימן הנודע לרבא יע"ל קג"ם אשר הוא מחובר מראשי האותיות של ענינים שונים · יאוש שלא מדעת · עד זומם · לחי העומד מאליו · קדושין שלא נמסרו לביאה · גלוי דעת בגטין · מומר אוכל נבלות לתאבון : והדומה לו סימן גנ"ך רקב"ש סוכת גוים · נשים · בהמה · כותים · רועים · קייצים · בורגנים · שומרי פירות :

והנה שלמים וכן רבים השכימו שהסימנים והציונים שנאחזים בהם שרשי ועקרי הדברים השכליים בשפה ברורה ובנחות המליצה ירבו עצמה בכח הזכרון יותר מהסימנים אשר אין בם נעימות וכל שכן מהסימנים אשר הם כמו חדות סתומות בלי פתרון :

ועם שדבריהם נראים נכונים בהשקפה ראשונה ושדעת רוב בני אדם נוטה להסכמה זו עם כל זה יש לפסוח בזה עדיין על שני הסעיפים לדעת איזה מהן יכשר כי יש להסכמה זו מכחישים

מקמה

מכמה מקומות בדברי חכמינו ז"ל אשר השתמשו בסימנים וציונים כאלה כמו יע"ל קג"ס והרבה כיוצא בהם : גם הרב החכם ר' אריה יהודה ממודינא שעלה בכח זכרונו על כל בני דורו . כמו שכתוב על ספרו לב האריה השכים בהסכמה מוחלטת להפך וזה לשונו בספרו הנזכר אני מצאתי על פי הנסיון להפך שהסימנים המחוברים ממלות זרות זו לזו בלתי הבנת שום ענין מהם המה מסוגלים לזכרוני יותר מזולתם והסבה לדעתי שכל דבר זר הוא מתחקה יותר במוח זכרונו של אדם על דרך מאמר חכמינו ז"ל הרי תמיה מלכא דכירי אנשי :

על כן נלקו דברי האומר כי בעניני הציונים והסימנים המעוררים הזכרון כל אחד יעשה שביל לעצמו כפי טבעו :

וזה שאמר יוסף לשר המשקים [וזכרתני אתך] אני מבקש ממך שתעשה סימנים וציונים אצלך המזכירים אותי תמיד לפניך ולא ופן עשיית הסימנים אתה תבחר כפי טבעך ולא אני וזה שאמר [כאשר ייטב לך] כטוב בעיניך עשה [ועשית נא עמדי חסד] רצונו לומר שתעשה עמי עתה חסד זה להזכירני אצלך על ידי סימן וציון הטוב בעיניך וסופך שתבא להזכירני על ידו לפרעה וזהו שאמר [והזכרתני אל פרעה] והתורה העידה [ולא זכר שר המשקים את יוסף] שלא עשה סימן וזכרון המבוקש בתחילה [וישכחהו] לכן שכח אותו לבסוף :

המבורם מכל הדברים האלה שהתורה נקנית בסימנים וציונים וכל אחד יעשה לעצמו ציונים כפי טבעו במאמרים מסודרים ונעימים או בלתי מסודרים והכל יקרא סדר מתוקן ונעים ורצוי בהיותו מיסר בדרך נאות אל השגת החפץ :

מטבעו של הצדיק היה לעשות סימנים וכללים קצרים לעורר הזכרון ובמאמרים מיוסדים ומסודרים כאשר הרחבנו הדבור בגוף הספר פרק ט' דף כ"ט אליו תבא כי נאים הדברים היוצאים מפיו בענין הלז ותועלתם מרובה :

הצדיק אמר ראוי לכל בר ישראל העוסק ביישובו של עולם להיות כחותם על לבו שבע מצות שנצטוו בהן בני נח ואלו הן גלוי עריות · עבודה זרה · שפיכות דמים · אבר מן החי · ברכת השם · גזל · דינים · וכה חתם דבריו וראוי לכל בר ישראל ליזהר בהן שלא יכשיל לבני נח בזה ויעבור על הלאו דלפני עור לא תתן מכשול ולתפוש] השבע מצות בזכרון הנה שלשה

שלשה מצות אינם צריכים לשום סימן וציון כי הם נודעים לכל בר ישראל והם העבירות היותר חמורות בתורה ע"א גלוי עריות שפיכות דמים ועל הארבע מצות נתן בהם ציון א' ב' ג' ד' א' היא מצות אבר מן החי · ב' היא מצות ברכת השם · ג' היא מצות גזל · ד' היא מצות דינים :

דף סא ע"ב סוף ד"ה ומי חכם · לשתי דעות · אחר כתבי זה בנותי בספרים ומצאתי פסק הלז בשו"ת חוט השני שאלה י"ח דף ט"ו : ובשו"ת נודע ביהודה חלק יורה דעה שאלה ה' דף לא : ובספר שער המלך דפוס ברין הלכות ערובין פ"א מ' דף ד"ג :

פרק ג

דף ע"ד · סוף דבור המתחיל והנה · סוף הדבר : הערה : כתב רבינו הרא"ש בתשובתו להחכם כהר"ר מצליח וזה לשונו כל המורה הוראה מתוך דברי הרב זכרונו לברכה ואינו בקיאין בתלמוד לדעת מהיכן מוציא הדין טועה להתיר את האסור ולאסור את המותר כי לא עשה כשאר מחברים שכתבו ראיות לדבריהם והראו על המקום שנמצאו דבריהם בתלמוד ומתוך זה אדם יכול לעמוד על העקר והאמת אבל הוא כתב ספרו כמתנבא מפי הגבורה בלא טעם ובלא ראיה וכל יהקורא בו סבור שהוא מבין דבריו ואינו כן שאם אינו בקי בתלמוד אינו מבין דבר לאשורו ולאמתו ונכשל בדין ובהוראה לכן לא יסמוך אדם על קריאתו בספריו לדון ולהורות אם לא שימצא ראיה בתלמוד וכן שמעתי אדם גדול בברצלונה שהיה בקי בתלתא סדרי ואמר תמהני על בני אדם שלא למדו תלמוד וקורין בספרי הר"מ ז"ל ומורין ודנין מתוך דבריו וסוברין שיבינו בהם ואני מכיר כי בתלתא סדרי שלמדתי אני מבין כשאני קורא בספריו אבל כשאני קורא בספרין בהלכות קדשים וטהרות וזרעים איני מבין בהם כלום וידעתי שכך הוא להם בכל ספריו עד כאן לשון הראש ז"ל בתשובה היא : שפתים ישק משיב דברים נכוחים :

ומעתה ישא כל אדם קל וחומר בעצמו אם שני מלכים האדירים האלה רבינו הראש וחברו גדול בדורו מברצלונה לא עמדו רגליהם במישור בלי עיון התלמוד מתוך חבור הרמב"ם אשר לשונו

לשונו זך ונא כלשון המשנה איך נעמוד אנחנו העטלפים אשר לא ראינו מאורות מימינו על שום דין מתוך חבור הקצר של הש"ע ובעל המפה וכל שכן מתוך שארי חבורים הקצרים המתדמים להם ומה מתוק מדבש דברי רבינו הרא"ש בתשובתו [כלל ת"ג סי' י"ב] על אותן המורים מתוך החבורים הקצרים ואינם מעיינין אחר מקור הדין שלפעמים מפני קוצר דעתם לא יבינו דברי המחבר הקצרים לאשורן ולפעמים טעה הסופר [או המדפיס] בין חייב לפטור או בין אסור למותר ובאין לידי טעות ע"כ :

ובאמת רוח ה' דבר בו בזה ומלתו על לשונו נא וראה מה שכתב הגאון המובהק בעל פרי מגדים בשפתי דעת [י"ד סי' ת"ב ס"ק ד'] בדין אם חסרה המרה קורע הכבד שתי וערב ומוציאו וכתב הרב וז"ל ואם נאבד הכבד ולא טעמו בעבודת הגרשוני סי' י"ן דעתו להטריף דלא סמכינן אט"ד דרוב יש להם טעם מר ובעל לחם הפנים ובית לחם יהודה ובאר הטיב כולם שגו והעתיקו בשם עבה"ג להכשיר הנך רואה שכמה צריך המורה לכל יורה מתוך הקצורים כי אם אחר החפוש והעיון ע"כ :

ובאמת יש להפליא איך נזדמנה שגיאה אחת כמו שהיא לפונדק שלשה שליטים האלה אשר רחוקים היו זה מזה במקום אולי גם בזמן אולם הוא הדבר אשר דבר רבינו הגדול הרא"ש כי המקצר הראשון אולי טעות נפל בדבריו עד"מ במקום שרצה לכתוב ובעל עבה"ג מטריף טעה הסופר או המדפיס וכתב או הדפיס ובעל עבה"ג מכשיר ושני המחברים האחרונים בלי עיון אחר מקור הפסק בגוף הספר העתיקו מתכו מלין ונשאו את התבן עם הבר כעמיר גורנה :

ועוד אניגה נא עמך פרט קטן למשל ולדוגמא זה לשון באר הטיב אורח חיים סימן ל"ב סעיף קטן ב' תפילין שנכתבו כסדרן ובאורך הזמן נפסלו שתי הפרשיות הראשונות ויש לסופר עוד שתי פרשיות כאותן שנפסלו שהן כשרות מותר לצרפן אל שתי פרשיות האחרונות שנשארו בכשרותן תשובת עבודת הגרשוני סימן סמך עד כאן :

והנה מעשה כזה אירע בקהלה אחת שנאבד מתפילין שתי פרשיות הראשונות והורה אחד מלומדי קיצורי הפוסקים לקוח שתי פרשיות ראשונות מתפילין אח"ט ולצרף אותן אל שתי פרשיות האחרונות האלה ונזוחו עליו בבי מדרשא אולי שתי פרשיות הראשונות האלה נכתבו אחרי שתי הפרשיות האחרונות והוי שלא כסדרן

והטיב

והשיב שבעל עבודת הגרשוני שתק וכתב מותר לצרפן ולא זכר ולא פקד שיהיו יודעים בברור שנכתבו כסדרן והאריך והעמיק דברים על בעל עבודה הגרשוני אשר לא עלה על דעתו מעולם:
ואני הכותב ראיתי לו בספר עבודת הגרשוני נכתב בזה הלשון· ילמדנו רבנו בדברי פרשיות התפילין שדינם להיות כסדרן ובאם שנזדמן שנפסל פרשה ראשונה או שתי פרשיות ראשונות והבעל דבר בעצמו מעיד בראה שהסופר כתבן אותן פרשיות ובפניו הניחם לתוך הבתים דרך משל תוך שנה או שנתיים וביד הסופר יש כשרים פרשה ראשונה ושניה דוגמת הנפסלים אך בלי ספק הן ישנים חמש או שש שנים ויותר כגון שהיו מונחים ביד הסופר. זמן הנ"ל לערך אם מותר לצרפן אל שתי פרשיות האחרונים שנשארו בכשרותן:

תשובה לעניות דעתי הקלושה לית דין צריך בושש וחשש ואין צריך לפנים אם הם כתובים כסדרן למה לא יצרפו הפרשיות אלו לאלו ולא יבואו לידי גניזה ואי משום שלא נכתבו פרשיות השניות מתחילה לצרפם לאלו הפרשיות כי אם לפרשיות אחרות פסול זה לא שמענו מעולם ולא מצינו בשום מקום ואין לו. סוף כלל עד כאן לשון עבודת הגרשוני:

ויהי כאשר ראה המורה הדברים האלה בגוף הספר הודה על שגגתו ואמר שקיצור לשון התשובה המובא בבאר הטיב הוליכו בתוהו לא דרך: הוא הדבר אשר דברנו שרוח ה' דבר ברבינו הרא"ש שלא לפסוק מתוך חבורים הקצרים:

ובכל משכיל יבין ויודה אף שנעשו פרושים ובאורים על הש"ע מרבותינו האחרונים כמו הט"ז והש"ך והדומים להם לא יוכל האדם לעמוד מתוך דבריהם על ההלכה הברורה אם לא למד מתחילה ועיין הרבה בתלמוד ופוסקים ראשונים כי אינו דומה השונה פרקו כפי משא ומתן של הלכה ויודע מקור הדין והמסתעף ממנו לשונה פרקו מן הכללים הקצרים שיצאו מתוך משא ומתן של הלכה ויסוג אחר כן אחור לעיין בראשונים מאין ומבטן מי יצאו ומבואר הוא לכל יודעי בינה שהידיעה מן הסבה אל המסובב [פי' מן הראשון אל האחרון] היא יותר מעולה ונכבדת ויותר מבוארת וברורה מהידיעה שמן המסובב אל הסבה [פי' מן האחרון אל הראשון] יען כי בידיעת הסבה כבר נכלל בה ידיעת המסובב ולא יבצר ממנו מאז כי אם ידיעה הפרטית היא המסובבת וכשידעה כבר

ידעה על שלמותה מה שלא יתכן לומר כן כשתקדם ידיעת המסובב הפרטית וממנה אל הכללית היא הסבה :

ועל התלמידים העוסקים בפוסקים אחרונים לבד מבלי עיון ולמוד תחלה בתלמוד ובפוסקים ראשונים אך כשנתקשה עליהם תלמודם מאוד לפעמים יסוגו אחור לעיין בפוסקים ראשונים ובתלמוד לדעת מקור וסבה לדבר הקשה עליהם קרא עליהם גדול בדורו מוהרר שמואל קיידנוב המקרא הזה [ישעיהו מ"ד ד"ה] משיב חכמים אחור ודעתם יסכל · ר"ל שהבורא יתברך על כל העוסק משיב את לבם אחורנית שילכו מן המסובב אל הסבה ולא לפנים מן הסבה אל המסובב ודעתם יסכל דעתם מתבלבלת עליהם כמו שזכרנו :

ולהיות שמדברי הגאון מוהרר שמואל קיידנוב יצא מוסר נאה לתלמידים איך יתנהגו בלמודים אמרתי להעתיקן מפני שהספר הוא איננו במציאות כי אם בידי מעטים וז"ל לרב מובהק הוא בעל נחלת שבעה : כל מה שחדש מעלתו יטול מה שחדש כי לדעתי דברי שגגה הן ודנתי אותו לכף זכות כי הדבר תלוי במה שאין ספר הבית יוסף תחת ידו ושם לבו אל פוסקים האחרונים כמו ט"ז וש"ך ואני לא כן עמדי עקר עסקי תהלה להשם בש"ס ופוסקים ראשונים ועד שאנו ניכל מגרמי דגרמי האחרונים ניכל בשרא אפתורא דדהבא בש"ס ופוסקים ראשונים רי"ף ורא"ש והרמב"ם · כי הם יתד שהכל תלוי בו ופוסקים האחרונים [בלי למוד הראשונים] מבלבלים הדעת והזכרון וכל מה שהעלו על ספריהם על הרוב הדברים הנכונים באו מפי הראשונים ומבית מדרשיהן ומה שאינו ברור הוא מדעת עצמן ומי שהוא בבית מדרשינו אראהו הרבה טעיות בספריהם ואין עסקי עמהם [בלבד] על כן יש להדרתו למכור ספריהם ולקנות במחיריהם ארבעה טורים עם בית יוסף ודי בזה וכתב הבית יוסף ז"ל בתשובה לטור אבן העזר כל דיין שפוסק ואין ספרו הבית יוסף לפניו בודאי ישגה [אולי כוונת מרן כל דיין שפוסק מהש"ע ואינו מעיין בהמקור אשר נחצב ממנו הדין] ע"כ לשון מוה' שמואל קיידנוב הובא בשו"ת נחלת שבעה :

וראוי להיות לטוטפת בין עיני התלמידי חכמים מה שכתב מרן הבית יוסף [א"ח סי' י"ו בסופו] וז"ל ר' יעקב בן חביב רצה להתחיל בלשון הר"ת ולסיים בלשון הברייתא ובזה נתן מכשול לפנינו בלשונו לפלפל חוץ מן האמת וכתבתי זה ללמד דעת לתלמידים שלא ימהרו לפלפל בדברי הפוסקים עד שיראו מקום מוציא הדין עד כאן :

והצדיק

והצדיק ר"ז מפני גודל בקיאותו בש"ס בבלי וירושלמי ספרי וספרא ותוספתא וכל חבורי הראשונים כאשר הרחבנו הדבור בגוף הספר כל ענין עמוק ועמוס בדברי ראשונים היה לו למישור וכל אורח בלתי סלולה בדברי האחרונים היה אצלו לנתיב רחב מכלי חתחתים ולפעמים מצא דברים אשר היו נעלמים מגדולי הראשונים והאחרונים עלמות אין מספר · ואציגה נא עמך פרט א' למשל ולדוגמא מה שמצאתי בכתובים שמסר לי ר' שמעון מורה צדק דק"ק ווילנא בחדש תמוז שנת תקס"ב :

במשנה למלך הלכות כלי המקדש פ"ו ה' ט"י [דפוס המבורג דף מ"ג ע"ד] וז"ל שכל יום שאחר י"ט אסור בהספד ובתענית ובירושלמי קורא אותו ברא דמועדא וכמ"ש מרן בטור א"ח סי' תכ"ד ובפ"ד דסוכה דף מ"ה אמרינן כל העושה אסור לחג מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח ופרש"י בשם י"א שהוא יום שאחר החג ובזה ניחא לי הא דכתיב [בנחמי' ט' א'] וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה על ראשיהם · ויש לדקדק דאמאי לא נאספו ביום כ"ג אלא ודאי משום דהוי איסר חג ולא רצו לגזור בו תענית אך ראיתי לתוספת בפ"ק דר"ה דף י"ט ד"ה מימות עזרא שהכריחו מפסוק זה דבימי עזרא היה אלול מעובר וכתבו דאין לומר דשבקוה לתעניתייהו משום מחרת י"ט ומשום כך המתינו עד כ"ד בו דמאז לא היו נוהגין בו ועוד דבר שבנבור היה ע"כ : ראה קורא היקר ראה שבעל משנה למלך ישרה נפשו מאוד בפרושו של המקרא אך הושג אחור מלפרש ככה מפני שהתוספת דוחה אותו כלאחר יד ומפרשים אותו באופן אחר :

וז"ל התוספת ד"ה מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר · משמע דבימי עזרא היה מעובר וסמך קצת לדבר כתיב וביום עשרים וארבעה לחדש וכו' משמע לפי שאז היה מוצאי סוכות נאספו ואי לאו דעברוה ועשו סוכות בט"ו בו א"כ י"ד דירחא ות' דסוכות הרי כ"ב ויום כ"ג מוצאי סוכות ואין לומר וכו' :

והצדיק התפלא מאוד בזה על רבותינו בעלי התוספת ואמר שהפירוש שדחו בעלי התוספת כלאחר יד הנה הוא לראש פנה בירושלמי פ"ק דע"ז וזה לשונו הברייא אמרי טעמא דרבי ישמעאל [פי' דאמר במתניתין אף לאחריהן] משום ברא למועדא אמר ר' יהודא קרא מסייעא למה דאמר הברייא וביום עשרים

וארבעה וגו׳ למה לא אמר בעשרים ושלשה משום ברא דמועדא אין כימר דהוה בשבתא [פי׳ שוא היה יום כ״ג בשבת] לית את יכיל דאת מחשב ואשכח גומא רבא בחד בשבתא [פי׳ אם היה יום כ״ג בשבת היה חל צום כפור בחד בשבתא] ומה בא [פי׳ מה בכך] ולית ר׳ חוני׳ מיקל למאן דמעבר ליה מן אחריה [פי׳ ר׳ חוני׳ לא היה חושש לזה אם חל יה״כ בחד בשבתא] אמר ר׳ יוחנן אנא חשבית ולא הוה בשבתא [פי׳ חשבתי ומצאתי שלא היה בימי עזרא כ״ב בשבת ועל כן לא נאספו בו משום ברא דמועדא והמתינו עד כ״ד] הנך רואה קורא משכיל איך הירושלמי שקיל וטרי טובא בזה ומסיק דדוקא משום ברא דמועדא לא נאספו ביום כ״ג אלא ביום כ״ד ובעלי התוספת לא זכרו ולא פקדו כלום מזה המאמר בירושלמי ודחו הפירש הזה כלאחר יד והוא פלא והפלא אולם האמת עד לעניו דאישתמיט להו לרבותינו בעלי התוספת בעת ההיא מאמר ירושלמי הלזה וכל ודמות ראיה לזה יש מדברי ר״ת [ב״ב כ״ב ·] על ההיא ששאל לרב אדא פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו לא הוה בידיה ולא נקיטו לי׳ שוקא וכתב ר״ת ז״ל אע״ג דזו אבעי׳ ולא אפשיטא בגמרא מכל מקום היה לו להביא הראיות שמביאים שם וידחה אותם ע״כ · כ״ש בנדון דידן שהיו לבעלי התוספת להביא הפירש דפשיטא ליה טובא להירושלמי ולדמות אותו אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא דאשתמיט להו על שעה חדא מאמר ירושלמי הלז ואי הוו שמיעא להו הוו הדרי מפרושם כאשר אמינו [שבת דף] דלמא ברייתא לא שמיעא ליה ואי הוה שמיעא ליה הוה הדר ביה :

עוד תמוה ותראה בזה יותר פלא חד מרבותינו האחרונים בעל פני יהשע כתב על הא דאמרו [ביצה ט״ו :] מאי לאין נכון לו אמר רב חסדא למי שלא הניח ערובי תבשילין עד כאן : וז״ל ומשמע לכאורה דאקרא גופא דכתיב בעזרא דייקינן ומסקינן דאיירי לענין ערובי תבשילין ומשום הכי מקשין העולם על שם גדול א׳ על מה שכתבו התוספת פ״ק דר״ה השנה ההא דאמרינן מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר משמע דבימי עזרא היה מעובר מדכתיב וביום עשרים וארבעה וגו׳ [כמו שמפורש למעלה] וא״כ קשה דלמאי דמוכח הכא שהניחו ע״ת אלמא דר״ה היה ביום הששי וא״כ לעולם שלא היה מעובר ומה שלא נאספו ביום כ״ג לחדש היינו משום שהיה שבת ובאמת אין כאן מקום לקושיא כלל דעיקר

דברי

דברי התוספתא הא מדכתיב [שם ח׳ ב׳] ביום אחד לחדש השביעי וכתיב נמי [שם ט׳ י״ב] וביום השני נאספו משמע שעשו שני ימים טובים של ר״ה [כי מלת שני פי׳ שני למילתיה] ומימילא אתי להו שפיר הכא קרא דביום עשרים וארבעה לחדש [פי׳ כ״ד ליום ראשון] עד כאן :

והנה מי שעין שכלו איננה שפלה מאור האמת רואה כי גם מעין הגדולה של רבינו הלז נתעלם מאמר הירושלמי שזכרנו כי זולת דבריו היה עולה בהשקפה ראשונה על דעתינו כי צריכן אנו לסבול הקושי והדוחק שיש בפרושו של התוספתא על המקרא שזכרנו כדי להוכיח ממנו שבימי עזרא היה אלול מעובר אבל כפי הסברת רבינו וכן הוא האמת שמעולם לא עלה על דעת התוספתא להוכיח מכאן שאלול היה מעובר רק ההוכחה היא מביום השני וכן הוא מבואר ברש״י [ביצה ו׳.] אמנם לרווחא דמלתא מפרשים כך באור המקרא וביום ארבעה ועשרים וגו׳ אם כן אפוא אפילו אם היה פירוש הירושלמי ופירש התוספתא במקרא שניהם שקולים לא היינו נמנעין מלילך אחר דברי הירושלמי כנגד דברי התוספתא כל שאין לדברי התוספתא ראיה מוכרחת מתלמוד בבלי כנגד הירושלמי וכ״ש שפירש הירושלמי במקרא הוא טוב ויפה ומוסכם עם התלמוד בבלי שהבאנו למעלה מסוכה פ״ד ופירש התוספתא הוא תמוה מבלתי מובן כי איך יתכן לומר שכונת המקרא וביום ארבעה ועשרים למנין יום הראשון אם יום הראשון הוא עבור של אלול וכל החשבונות ליום הכפורים וסוכות חשבינן מיום השני וכבר הרגיש רבינו בעצמו הדוחק הגדול ועצום הזה בדברי התוספתא ואף שאנו חושבין מיום ראשון דאנן בקיאין בקביעא דירחא אולם לפירש הירושלמי החשבון עולה יפה כמין חומר שביום כ״ד לשני שהוא יום כ״ה לראשון נאספו והכתוב מונה לאסיפתם כדרך כל החשבונות שמונין מיום שני :

עוד כתב רבינו פ״י תירץ על קושית הגדול הנזכר וז״ל אלא דבלאו הכי אין צורך בזה משום דבשמעתין לאו אקרא דעזרא דייקינן וכו׳ אלא הא דדייקינן בשמעתין מאי לאין נכון אמאי דקאמר ר׳ אליעזר לתלמידיו קאי [שם בעמיד הנ״ל למעלה] ע״כ :

ובאמת זר הוא מאוד לפרש כן כי משמעות הפשוטה של השמועה מורה דאקרא דעזרא קאי אולם כל הלחץ הזה השיאו לרבינו לתרץ קושית הגדול ולבאר פרושו של בעלי תוספת הרוש מכח פי׳ של הירושלמי אבל באמת פירוש התוספתא מאיליו נסתר

ממאמר

ממאמר הירושלמי ומימילא סר קושית הגדול ופשוט' של שמועה במקומה עומדת ששאלת מאי לאין נכון לו אקרא לעזרא קאי :
ובזה המתיק הצדיק פירש הירושלמי דקא מקשה אין נימר דהוה בשבתא [פי' דלמא יום כ"ג היה בשבת] וכו' אמר ר' יוחנן אנא חשבית ולא הוה בשבתא ע"כ : ובהשקפה ראשונה יש להבין איו החשבון הזה אולם החשבון כך הוא כי הירושלמי סובר כתלמודא דידן שבימות עזרא היה אלול מעובר ממשמעות המקרא וביום השני וגם סובר הירושלמי שהיו מניחן אז ערובי תבשילין כמשמעות הפשוטה של השמועה דשאלת מאי לאין נכון לו אקרא דעזרא קאי ועתה נחזה אנן מתי היו אז שני הימים של ר"ה דאין לומר שהיו חמישי ושישי אם כן יש להפליא למה אמר שלחו מנות לאין נכון לו ביום ראשון של י"ט כמבואר [שם ט'] היה לו לצוות על זה ביום שני של י"ט דהא אסור להכין ולבשל מי"ט ראשון לשבת ועל כרחך מוכרחין אנו לומר שהיו שני י"ט של ר"ה ביום ו' וביום שבת וחשבינן מיום ב' נמצא שחל שמיני עצרת שהוא כ"ב בשבת וד"ג באחד בשבת וזהו שאמר אנא חשבית ואשכחית דלא הוה בשבת והוא נחמד מאוד למבין :
המורים מכל מה שכתבנו שמאמר הירושלמי נתעלם לפי שעה מעיני רבותינו בעלי התוספת ומעיני רבינו האחרון בעל פני יהשע אבל בזה יש להפליא הלא מרן בעל משנה למלך עיניו חזו בירושלמי הנ"ל כמבואר בלשונו ובירושלמי קורא אוהו ברא דמועדא וגם ישרה נפשו מאוד בפירוש הירושלמי על המקרא וביום עשרים וארבעה נאספו ולא נאספו ביום ד"ג משום ברא דמועדא כמבואר מלשונו שאחר ובזה ניחא לי ואם כן למה הוסג אחור וחזר מפירוש הנפלא הלזה אשר הוא חזק כראי מוצק בשביל פירוש התוספת אשר באמת הוא תמוה ובלתי מובן כאשר זכרנו למעלה בהרחבת דברים אבל הוא הדבר אשר דברנו שלא עיין במקור בגוף הירושלמי רק שראה הדברים מובאים בקיצור בבית יוסף כמבואר בלשונו שכתב וכמו שכתב מרן בטור א"ח סי' תכ"ד אבל לו ראה הדברים במקורן לא היה כותב מה שכתב :
ועתה קורא הישר הסכת ושמע עוד דבר יקר מאוד בעיני אוהבי אמת : פעם אחת ישבו מסבה של ת"ח ובתוכם התייר הגדול ר"ז ענה אחד מהם ואמר הנה הרמב"ם כתב שרבי דוסא בן הרכינס ראה את חגי הנביא ומקורו נובע ממסכת [יבמות
ט"ז]

י"ן] שהעיד ר' דוסא בן הרכינס על מדוכה זו ישב חגי הנביא וכו' אבל בעל ספר היוחסין ובעל ספר סדר הדורות הקשו עליו קושיא חמורה שהרי מבואר ומפורש [גטין פ"א] אמר ר' יהודה בר אלעי דורות הראשונים בית שמאי דורות האחרונים ר' דוסא בן הרכינס ע"כ :

ולפי דברי רבינו שראה ר' דוסא בן הרכינס את חגי הנביא היה זמן רב קודם בית שמאי ואיך קראו לו דורות אחרונים נגד בית שמאי ומכח קושיא זו עלה בדעתם להחליט שר' דוסא לא ראה מעולם את חגי הנביא כי היה מדורות אחרונים ומה שהעיד על מדוכא זו ישב חגי הנביא קבלה היתה בידו ע"כ דברי החכמים :

הצדיק אמר לו ראו בעל ספר היוחסין ובעל סה"ד מה שראה הרמב"ם היו מודים שר' דוסא ראה את חגי הנביא כי זה הוא לשון הירושלמי [סוף פרק קמא דיבמות] מעשה שנכנסו זקנים אצל ר' דוסא בן הרכינס וכו' ראה את ר' אלעזר בן עזריה וקרא עליו נער הייתי וגם זקנתי לא ראיתי צדיק נעזב וגו' · מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועינוי [פי' עיניו של ר' אלעזר בן עזריה] דמיין לדידיה [לעיניו של עזרא הסופר] הרי משמע מפורש שראה ר' דוסא את עזרא והכיר את פרצופו שאמר ועיניו דמיין לדידיה אם כן פשיטא שראה את חגי ויותר מזה בפסיקתא פ' אמור מבואר בפירוש ר' דוסא ראה את חגי הנביא ואין ספק כי דברי רבינו הטהורים נובעים ממקורות האלה ומה שהקשו שני האדירים שזכרנו ממסכת גטין אומר אני כל קושיא יש לה תירוץ וילכו איפוא לקושש תירוץ אחר לקושייתם :

ואציגה לפניך עוד דבר אמת אשר היה כמו אוצר נעלם מגדולי האחרונים : חכם א' עסק בש"ע א"ח סי' תקצ"ז אוכלים ושותים ואין מתענין בר"ה · וכתב הט"ז ס"ק א' הב"י הביא בשם הכלבו שיש אומרים שצריך להתענות בר"ה ועוד הביא תרומת הדשן שכתב דאיכא כמה רבוותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ר"ה ואיכא רבוותא אחרינא דס"ל דמצוה לאכול · ולענ"ד נראה להכריע דאי אפשר לומר דמצוה להתענות דמצינו גבי אלישע שאכל אצל השונמית ואותו היום ר"ה היה כדאיתא במדרש ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ואותו היום ר"ה היה · וזו ראיה שאין עליה תשובה עכ"ל הט"ז :

והחכם שזכרנו אמר אחרי הכניעה הראויה אל מעלת גודל חכמתו של הט"ז אומר אני כי לא השגיח פה בכף מאזנים כל עיקר במה ששקל בפלס שכלו להכריע דאינו מצוה להתענות וראיתו שהביא מאלישע היא כמעט עזר כנגדו כי מה שדרש המדרש שאותו היום ראש השנה היה לא דרש על ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכול לחם [מלכים ב' ד' ח'] רק על ויהי היום ויבא שמה [שם י"ב] ושם לא נזכר שאכל לחם ואולי היה מתענה מפני שאותו היום ר"ה היה וכן מבואר בפירוש בזוהר ריש סדר בשלח דף מ"ד דפוס אמסטרדם על ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם וגו' דורש דרשות אחרות ולא זכר ולא פקד שאותו היום ר"ה היה ; אולם על ויהי היום ויבא שמה דרש מאן הוא יומא דא אלא כמה דאקמוה · ותא חזי ההוא יומא יומא טבא דר"ה הוה וכו' ע"כ · העולה מזה שראית הט"ז אינה מכרעת כלל · וכה חתם החכם דבריו ולבי שמח בכל עמלי שעמלתי בדבר הזה כי אחר היגיעה והחפוש הרב מצאתי עצמי נעזר מהגדול המפורסם אלי' רבה שגם הוא מפליא עליו הפלאה זו גם בגליון המגיני ארץ שם במקומו :

ויען הצדיק ויאמר הנך רואה ראיה אחת בספר הזוהר והיא מה שכתב ריש סדר בשלח אבל לו תראה מה' שכתב כדר פנחס ר"לא · תתן תודה לאמור שמחתי ללא דבר וזה לשון הזוהר שמה ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם יומא דר"ה הוה ובכל אתר ויהי היום דא ראש השנה עד כאן הרי מפורש באר היטיב כדברי הט"ז שהיא ראיה שאין עליה תשובה :

וזאת היתה אחת מסגולותיו הנפלאות אשר אזן וחקר מחקר חקרוהו חקרי לב לבקש ממנו דרך ישרה וילאו למצוא הפתח והוא בחכמתו כל יקר ראתה עינו ותעלומה הוציא אור באר היטיב הן מדעת עצמו או מטעם הקדמונים :

פרק ד

צג : סוף ד"ה הנה · גם אמר לא שמעתם · הערה · [בכורות ח :] אמרי ליה [סבי דבי אתונא לר' יהושע בן חנניה] אימא לן מילי דכדיבי אמר להו הוה ההוא כודניתא דילידי וכו' אמרו ליה וכודניתא מי ילדה אמר להו הי ניהו מילי דכדיבא : ע"כ :

לא אפקוד על הספקות כי רבו במאמר הלז ועל המבוכות כי כבדו מאוד פן אעמיסך קורא המשכיל ברוב דברים כי ידועים ונכרים הם לכל מבין :

אמנם כבין הענין לאשורו על אופן זה ידוע למי שלבו לב אדם כי אף הרשעים הסכלים האומרים אכול ושתה כי מחר נמות ומכחישים בהוד נשמת האדם והשארותה אחר מות הגוף שאל אותם על מדת האמת ויגידו לך כי היא מדה יקרה עד מאוד וזולתה ימוטו כל מוסדי ארץ שאם כל אחד ינהג עם רעהו במדת השקר יהיה כל היום חמס וריב בעיר :

אמנם מפני שכל מגמתם וחפצם רק בהצלחת טובת גופנית לבד מתועב בעיניהם השקר שאפשר לאדם לדמות בנפשו שהוא אמת מפני ששקר כזה מרבה עול וחמס בין הבריות אמנם השקר בדברים הנמנעים שאי אפשר לשום אדם לדמות בלבו שהוא אמת אינו נחשב אצלם לפחיתות מפני שאי אפשר להמשך ממנו שום התנגדות לשלום הקבוץ אבל האנשים המכירים בהוד נשמת האדם אשר מקורה הוא האמת ישפטו בעין שכלם שכל דבר היוצא ממרכז האמת האמיתי נחשב לתועבה גדולה ובכלל שוא ושקר הוא יחשב כי הוא יאפיל ויחשיך אור נשמת האדם וימנע אותה מלשוב אל מקורה הראשון הוא ה' אלקים אמת :

ואתה המעיין הישר ראה איך כל הדברים האלה נרמזים בדברי רבותינו ז"ל סבי דבי אתונא נשאו ונתנו עם ר' יהושע בן חנניה המשא ומתן הראוי להיות בין חכמי ישראל לבין חכמי אומות העולם וכך אמרו ליה הנה הסכמה מוחלטת בין שנינו שמדת השקר מדה גרועה ופחותה היא וראוי להתרחק ממנה א"כ אפוא אימא לן מילי דכדיבי רצונם לומר הודיענו מהות וגדר של מדת השקר מה היא ונדעה להיות חדלים ממנה אמר להו הוה ההוא כודניתא וכו' זהו בכלל מדת השקר שראוי להתרחק ממנה אמרו ליה וכודניתא מי ילדה רצונם לומר הלא דבר זה הוא מן הנמנעות אם כן אי אפשר להסתעף ממנו שום הפסד לטובת הכלל והקבוץ ואיך יכנס דבר כזה בגדר מדת השקר שראוי להתרחק ממנה אמר להו הי ניהו מילי דכדיבי ר"ל ענינים כאלה גם הם בכלל מדת השקר הראוי להתרחק ממנה כי אף שאינם מפירים שלום המדינה וטובת הקבוץ גורמים רעה לחמום את נפש האדם ומונעים אותה מלשוב אל מקורה הוא האל האמת : והוא ישוב נכון למשכילים ואינני רחוק ממרכז האמת :

אולם

אולם לא אכחד ממך קורא משכיל כי כל זאת באתנו להציל פני שטחיות דברי המאמר בצפוי זהב מבחוץ וידעתי גם אני כי בפנימותם דברים עתיקים חיים למוצאיהם : אמר המסדר עם כי הדברים האלה דומים ושוים למה שכתבתי וזכרתי כבר זה לי קרוב לעשרים שנה בספר מוסר השכל הנגתים עוד הפעם לעיני בני עמי ויש לי דברים *בגו :

ועתה קורא משכיל לך נא וראה עד היכן מגיע אהבת הנפש את האמת מגד עצמותה אמרו חז"ל סוף מכות על מקרא [תהלים ט"ו ב'] ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא ע"כ · וכרש"י ז"ל מעשה דרב ספרא הכי קבלנוהו רב ספרא הוה ליה עסקא לזבוני אתו למזבני מניה תבע עשרה דינרים לא יהבו ניהליה למחר אתו לוקחים למזבני בעשרה דינרים אשכחוהו דהוי קרא קרית שמע כיון דחזינהו סבר למתבי ליה חמשה קאתו וגמר בלביה למתביה ניהליהו לבתר דסיים אמרו ליה לשקול מר עשרה אמר להו גמרי בדעתאי למתבי ניהליכו בחמשה ותו לא שקילנא מנייכו טפי עד כאן :

וכתב המרדכי פרק קמא דקדושין דהרבותא של רב ספרא שאף להדיוט היה מקיים מחשבתו כדין הקדש דקונה במחשבה כדכתיב כל נדיב לב הביאו וגו' [שמות ל"ה ד"ב] עד כאן : וכתב מהרש"א כלומר שהתנהג בכל מעשהו על טהרת הקדש והיא התכונה השלמה שכל מעשיו ודבורו ומחשבתו יהיו קדש עד כאן :

עמוד נא קורא המשכיל והתבונן על בעלי המדרגה הגבוה הזאת כי הם פרי העולם בחירי היצורים והן הן בני העליה והגדולים אשר בארץ הדומים למלאכי ה' צבאות והן הצדיק הר"ז היה כאחד מהם שכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו היו קדש :

והנה אם אמרתי לספר גודל קדושת מעשיו הישרים יתרוננו דברי שפתותי מי ומי יצא רתשובה נקרא נקראתי לווילנא

בקיץ

***הנה** שם בספרי מוסר השכל דף ח' : בלשון הזהב כתבתי סוף דברים האלה · הראנ"ח · ובאמת מצאתי בספר הנותן אמרי שפר מהראנ"ח רק הערה קטנה וכמעט כל הדברים האלה המצאתי מלבי ודברתים בלשוני והטעיאה הנמצאת בהם עלי תבא אנוכי אחטנה מידי תבקשנה והנה חכם א' והוא גבר עמיתי העתיק דברנו אלה בספרו דף כ"ו בע"כ כתמונתם וכצלמם וכתב לבסוף הנך רואה את הלחן אשר לוחץ את המאמרים · ונבחר לו דרך אחר בפירוש המאמר הלז ואני אומר מלילתו אל חיקו תשוב כי הוא הלוחץ והדוחק דברים במאמר הלז יראו המעיינים הישרים ויוכיחו בין שנינו

בקיץ הקודם לחורף אשר נאסף בו אל עמיו וכאשר הלכתי לחזות בשובע שמחות את פניו הנעימים ראיתי הנהגה קדושה אצלו אשר עדן לא ראיתיה עד הנה שלא נגע בידיו אל ספר מספרי הקדש כי אם בבתי ידים או כרך עליהם מטפחת : מעידני עלי מורא שמים וכבוד השכינה כי הצדיק רצה להראותי דבר בטור עם בית חדש והוכרח לגלול את העלים ולא היו לו בעת ההיא מטפחת ולא בתי ידים וגלל את העלים בשפתיו : ומקור ההנהגה ההיא נובע ממסכת [שבת י"ד.] משום דרבי פרנך וכו' והויכוח והמשא ומתן בדין זה הוא ארוך :

וכבר העירני החפץ האלקי לחבר קונטרס מיוחד בקבוץ הדינים המפוזרים פה [בספר תולדת אדם חלק ראשון וחלק שני] ויהיו כולם אגודה אחת ולברר גם הספקות הנופלות בענינים אלו והיו לאחדים · והחלותי לכתוב בענין הזה אך לפי שנולדו לי בדינים אלו עיונים רבים ונכבדים · כי הגדילו השרשים ויוציאו פרחים ויציצו ציצים וירבו סעיפים ופארות ויאריכו הבדים · ואחר שגדלו העיונים חסרו לי קצת ספרים קדמונים שאינם עמי לכן החדלתי כעת את תנובתי הטובה עד ישקיטני ה' על מכוני ויעיר לי אוזן לשמוע כלמודים :

הרחיק עצמו מכל טומאה וגסות הרעיון · כאשר הביאו ההכרח ללכת ברחובות של עיר הגדולה ווילנא הלך אצל הצנורות המקלחות השופכים ההולכות על יד עברי דרך הרחוב וכאשר שאלוהו אוהביו מה זו הדרך אשר אתה הולך עליה כי קרוב הדבר מאוד שאסור להרהר בה בדברי תורה אז רוח בינתו עבר עליהם לאמור יודע גם אני שדרך זו לא סלולה מכמה טעמים אולם לאשר באמצע הדרך מן ההכרח לסבול יותר זרות לעבור על מאמר חז"ל [ערובין] אחורי ארי ולא אחורי אשה על כן אני בוחר הרע במעוטו לילך דרך זו :

זה ששה ועשרים שנה היתה משתה גדולה של שמחת נשואין בבית הגבירים הישרים אשר החזיקו על יד הצדיק ר' זלמן ויסבו שם תלמידי חכמים רבים וכן שלמים וגם אני מן הערך ככל חסך נבבי נקראתי שמה והצדיק ר"ז ישב בראש הקרואים פתח פיהו ואמר כתוב הדר הוא [ירמיה ל"ג י' י"א] עוד ישמע וכו' בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וגו' · ודרשו חז"ל בבבלי [ברכות] כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות וכו' · היה מונה וסופר כל מדרשי רבותינו הקדמונים על מקרא זה והכל בקול

צלול נעים וערב מאוד לאוזן שומעת עד שהיו מעירים ומעוררים אהבת ה' וחשק מצותיו בנפש השומע :

אחז ביד החתן ודבר עמו דברי תורה אשר זורו במזור האמת והאמונה וחובשו בתחבושת השכל הזך ורוככו בדברי נחות ומליצות ערבות עד שצהלו פני החתן מרוב שמחה וגיל : אחר כן רקד עם הכלה אחוזי יד על יד מטפחת בנועם לב ופנים מאירות ובסדר מתוקן ונעים מאוד עד שפחד ורחב לבב כל הקרואים ועיניהם החלו יורדות מים מרוב גיל ושמחה וכבר הסכימו החכמים שדבקות הנפש בציור נפלא מסוגל להעיר הדמעות חולה ורבים מישיני אדמת עפר שחיותם הקיצו והתנשאו בעולם שלהבת התשוקה להדמות אליו ולשמוח בשמחת מצוה זו לא לאהבת כבוד המדומה ולא להראות קדושת נפשם כי אם לכבוד רוחם הנכון אשר נתחדש בקרבם על ידי מעשה השלמות של הצדיק השלם הלז רבת שבעה לה נפשנו הנחת והשמחה בחברת הצדיק הלז סגולת מלכים לא תערכנה ואם אמרתי אספרה כמו ולאחר אבינהו לשוא אני מיחל כי לא תוכן אם כל הלשונות יגידנה יבואו ויגידו צדקת אמרותי אלה תלמידי חכמים החשובים שבווילנא ור' משה הכהן ראפפורט מבראד וגיסו ר' סענדר חיים ור' מרדים הרב מפאריצק המה יתנו עדותן ויאמרו אמת : הנה הצגנו מעט ממעשיו הקדושים אשר לא ימד ולא יספר מרוב :

דבריו הקדושים היה מגלגל במלין נעימים ובמליצות ערבות עד שפעלו רבות בנפש השומע : ספר לי ר' חיים אחיו רב בוולאזין פעם א' הקיץ הצדיק משנתו את נערו העומד לשרת לפניו ללמוד עמו שיעור הקבוע לו וכאשר ראה שהוא מתעצל לקום הביא לפניו מים ומלבושיו ומנעליו והחל להוכיח אותו בדברים רכים [המושכים לב בני אדם בחבלי עבותות האהבה לאביהם שבשמים] וכה דבר· העצלה והרפיון במעשה המצות עון גדול הוא · אין ספק כי אם היה האדם תש ומושכב על מטתו בליל סגריר ואפל והוא עצל נרדם אם יאמרו לו כיס מלאה אדרכמוני זהב מוטל בדרך אין רואה שכרגע יבהל ויחרד לקום ויסיר עצלותו מעליו ולא היה יכול לכוין מלבושיו איזה ילבש תחלה וירוץ כאחד הצבאים לא ירגיש באבן נגף וצור מכשול אשר בדרך יכהו וכל החרדה הזאת ישים על קנין הזהב ואולי לא ימצאנו ואם ימצאנו אסף רוח ועמל בחפניו לא במותו יקח הכל ולא ירד אחריו כבודו וכל שכן שראוי לאדם

שירוץ

שירוץ כצבי בלי עצלה החלש יאמר גבור אני לעשות רצון אביו שבשמים כי טוב סחרו מזהב ומפז וכל חפצים לא ישוו בו ומוצאו מצא חיים בעולם הזה והלך לפניו צדקו בעולם הבא : ודברים פעיתים כאלה והדומה להם משכו את לב הנער בחבלי עבותות האהבה לאביו שבשמים :

כפר לי ר' חיים הכהן בר' טובי' מווילנא הצדיק בימי [אבלו על אביו או אמו] הלך ממקומו בקלויז מקום אשר האבלים עומדים שמה עד מקום שהש"ץ מתפלל שם לאמור קדיש יתום וכאשר הלך כן בא בלי אמירת הקדיש וכאשר שאל אותו ר' חיים מה זה ועל מה זה ענה ואמר שאר האבלים לא נתנו אותי וריקם השיבוני ויאמר אלי הלא איש אתה ומדוע נסגת אחור והבהל תפני הקמים עליך לא בצדק ולא ביושר ענה הצדיק ואמר קול דברי ספר חסידים והובא גם כן במגן אברהם · לבל יתקוטט אדם בשביל דבר מצוה : דופק בלבבי קולו קול פחדים באזני וכאשר שמעתי קול רעש מלחמה בגלל אמירת הקדיש קדמתי לברוח משם :

ובהם אמריו ר' חיים כהן הלז לא נכחד ממני כי הדברים האלה פשוטות המה דלי החדוד ורזי הפלפול עם כל זאת ירדו חדרי בטני ועשו רושם גדול בלבבי עד שהסכימה דעתי לבלתי נתון יד למצוה הנותנת יד למלה ומריבה כי אם באסיפה גדולה של תופסי התורה האמיתיים המביטים אל משכיות לבבם טרם באם למלחמת מצוה אם לא התפעליות נפש מאהבת הנצוח או גאוה וגאון וגבה לב ושנאת הבריות רמו אותם לאמר מלחמת מצוה וחובה היא כי התועבות האלה הם חולי הנפש כמו המרה השחורה מחולי הגוף הבעל מרה שחורה לא יאמין שהוא בעל מרה שחורה כן המנגח מאמין שעושה הכל ביושר ולשם שמים :

מחשבותיו ומתכונותיו הקדושות והטהורות היו נכרות מתוך מעשיו : הערה : [בראשית מ"ו כ"ט] ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד : פרש"י אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע :

ואתם קוראים הישרים אם תבעיון בעיו לדעת אוצרות חיים הגנוזים פה בדברי רבותינו הקצרים שובו אתיו לראות מה שכתבנו בחלק ראשון דף צ"ח : וזה לשוני : אמרו על אשת חיל אחת במדינת ספרד ששחטו ערלי בשר וערלי לבאת שני בניה

הגאהבים

הנאהבים והנעימים לעיניה [בעבור שלא רצו להמיר את כבודם ביום מר שנת רכ"ב אשר היתה עת צרה ליעקב] והיא באומן לבה אמרה ה' אלקי מעודי עד עתה אהבתי אותך אולם כל זמן שנאצאי הנאהבים והנעימים חיו על פני האדמה אולי לא אהבתי אותך אהבה שלמה בכל לבבי. כי גם לאהבת בניי נתתי מקום בלבי אבל כעת אשר בניי יצאוני ואינם פניתי את כל לבבי להיות משכן לאהבתך ועתה אקיים המקרא ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך: הנה קול דברים האלה חוצב הלבבות:

ועתה כדעה נרדפה לדעת חקירה אחת אשר היא מתיחסת מאוד לדברינו: אב שנאבד מאתו בנו האהוב לו מכל בניו והיה מתאבל עליו ימים רבים ודמה בדעתו שבמר נפשו לקברות יובל ופתאום התגולל עליו נזר השמחה כי זכה לראות את הבן האהוב חי ובריא אולם הנה התענוג והעדן הנפלא שמתענג האב ליפול על צואריו ולנשק אותו אין כח בשפת בשר לספר ולא יוכן אם כל הלשונות יגידנו אולם הנפש הפנימי השוכן בסתרי לב בן אדם הבריא בשכלו יודע כי סגולת מלכים לא תערכנו וכל חפצים לא ישוו בו והענין הלז כתמונתו וכצלמו קרה ליעקב עם יוסף והכתוב אומר ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גושנה וגו' ויפל על צואריו וגו' לכן הרגישו חז"ל ואמרו אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף ולא נשקו ומה ראה על ככה. ומה הגיע אליו למנוע עצמו מן התענוג הנפלא הזה האם נאמר שיעקב התעדן בעת היא בנהרי נחלי דבש וחמאה אי אבל למעדנים או התענג עצמו בקולות ערבים ושירים נעימים וזולתם מתענוגי הזמן:

על כן אמרו מלמד שקרא קריאת שמע ואז יחד כל לבבו לאהבה את ה' ולא נשאר בו מקום פנוי ליכנס מחמדי תבל על כן לא נפל על צואריו והענין נחמד:

הנה הצדיק ר"ז בעת עסקו בתורה ובמצוה היתה אורה מכהה אצלו כל מחמדי תבל וכל צר ומצוק אשר מצאוהו היה חושב באהבתו אותם כמוץ לפני רוח לא הרגיש באבן נגף וצור מכשול: ספר לי ר' ליב בן ר' בער פעם א' למד עם גבר עמיתו טור עם ב"י ור"ז היה אז אתם בבית ויהי כאשר הקריבו לפניו משפט ספקותיהם הלך בבית אחת הנה ואחת הנה כדרכו [סי' לדבר והחיות רצוא ושוב] [יחזקאל א' י"ד] ובהליכתו נקבע מסמר

של ברזל צרגלו והדם היה שותת ויורד והוא לא ידע את כל אשר קרהו היה הולך ומגיד להם לשון הטור עם ב"י המתיחם להתרון הספקות כמו עמוד שלם בעל פה והכל בחכה יתירה ושמחה נפלאה כאלו לא נעשה עמו דבר ולולי שפסקו אותו אנשים אחרים מלמודו בעבור שראו הדם השותת והיורד ממנו מי יודע עד כמה שעות לא היה פוסק ומרגיש :

ספר לי איש מופלא בתורה פעם א' שאל גבר רך בשנים את הצדיק במה יזכה נער את ארחו להתקדש ולטהר את עצמו מטומאת וגנות הרעיון ממקרי הלילה :

ויען הצדיק ויאמר יש תרופה בדוקה ומנוסה מפי רופא נאמן ובקי ברפואת הגוף והנפש הוא רבינו הגדול הרמב"ם · הלא היא כתובה [ספר קדושה הלכות אסורי ביאה פ' ך"ב דין ך' כ"א] [ועיין שם כי הענין ארוך] וסוף דבריו זה לשונו : ויתרה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו בדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבת העריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה ובחכמה הוא אומר [משלי ה' י"ט] אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד עד כאן :

ובה חתם דבריו זה היה דרכו של איש ישר בכל לילה ולילה קודם שנתו התעסק בדברי תורה הצריכים עיון ומושכים לבו של אדם להתבונן בהם וכאשר אסף וקבץ כל החדושי תורה שנתחדש לו בעתים האלה עלו למחברת גדולה קראה מחברת ההיא בשם רסיסי לילה עד כאן · הנה רסיסי לילה כאלה מסוגלים למלא הלב מחשבות טהורות ולטהר מהבליו ודרכי היצר עד כאן :

סוף דבר הצדיק היה מקדש עצמו בכל כחו להיות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כולם מופרשים ומובדלים מכל טנוף ולכלוך ויחדיו יהיו תמים להודות לשם ה' בכל מאמצי כח יזכנו השם ללמוד מדרכיו וללכת באורחותיו :

דף צח שורה ד' אל התורה והיראה : הערה : אמר החכם כמה הוא טבעי באדם לקרא עליו מלא ריעים ישתתפו עמו בידיעת מה שהשיג אלו יציר כי עשה יעשה לו האדם כנפים לעוף השמים לחזות בנועם סדר צבאותיהם עם כל הנחת שהיה משיג היה מבקש לרדת משם אל מקום מעמד חביריו לספר להם כל מה שהשיג ובכל תושיה ועצה מושגת לו לא תהיה טובתו שלמה עד רדתו להודיע הדברים לאוהביו וריעיו וחכם אחר

אמר

אמר מי איש אוהב התרועע יאכל מטעמים ומגדנות לבדו ולא יצבט גם לזולתו ואם בדברים הנוגעים לחיי הבל כך לחיי אוצר האמיתי לא כ"ש :

ובמצב הזה ותכונה הזאת היה טבע של הצדיק הוא אמר כי תבא חכמה בלבי עם רוב זיוה הודה והדרה דעת לנפשי לא ינעם וכל חפצי לא ישוו בה כשאני לעצמי אמצא חכמה ולבני אדם אשר כגילי לא אפיק תבונה כי לא לתועלת עצמנו בלבד יצאנו לאויר העולם כי יותר וביותר לתועלת זולתינו לכן שמח לבנו ויגל כבודנו בהשגת התורה והחכמה למען נוכל ללמדה אל זולתינו : וכאשר העלה מצודת בינתו דבר חדש בתורה היה משתוקק וכוסף מאוד לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל :

ספר לי הזקן ר' בער רב בואגער פעם א' הלך לבית המדרש הגדול לבקש אחר קלף קטן מצוייר בציורים שונים שנאבד מתוך סדור תפלה שלו · ויהי כאשר ראה אותו הצדיק הלך לקראתו בשובע שמחות ויאמר דבר חידוש מצאתי היום וששתי עליו כעל כל הון והניקתני תשוקתי ותאלצני להביא אליך ולהציג לפניך : [ברכות ה' :] ואמר ר' יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר ופרש"י זה עצם של בן עשירי שמת לו · ביר כמו בר ונר עצם פחות מכשעורה ממנו בסודרו לעגמת נפש ע"כ פרש"י והנה רש"י ז"ל נדחק לפרש שנשא עצם פחות מכשעורה כדי להנצל מהקושיא החמורה איך יתכן שר' יוחנן ישא אצלו עצם המת המטמא במגע ובמשא · על כן הוכרח לפרש שהעצם היה פחות מכשעורה ואינו מטמא · וגאון אחר פירש בשביל קושיא זו שעצם הזה היה שן והשן אינו מטמא באהל רק במחובר כמבואר ברמב"ם ה' טומאת מת פרק י"ג כל שבמת טמא חוץ מן השניים וכו' והנה יש להקדמונים טענות בזה לכל אחד מהפירושים והויכוח בזה ארוך לכן עזבתיו · אולם יגעתי ומצאתי פירש נכון בשיטה מיוחסת לאחד ממיוחדי גדולי הקדמונים והוא דבלשון הירושלמי קורין לסעודת ההבראה שמברין את האבלים ביר מלשון ולא ברה אתם לחם [שמואל ב' י"ב י"ז] ומשמע במסכת נדרים כ"ו פ' הנודר מן הירק · דלא סגי שלא יאכל האבל בשר וישתה יין בסעודת ההבראה וכן מובא בבית יוסף סימן שע"ח ולפי זה קרוב להיות פירוש המאמר דין גרמא דעשיראה ביר שנר עצם מסעודת ההבראה עשירית בבגדו ולא מעצמות בנו המת והפירוש הזה קרוב אל מרכז היושר יותר מאחרי הפרושים :

ויען הזקן במקרה שאול המלך קרני הלך לבקש את האתונות ומצא את המלוכה גם אני הלכתי לבקש קלף קטן ומצאתי דבר תורה אשר הוא יקר עלי מפז ומפנינים :

פרק ה

דף צ"ט : סוף ד"ה סוף דבר : הערה אמרו חז"ל על המקרא [תהלים קכ"א ה'] ה' צלך על יד ימינך : כי הבורא יתברך מתנהג עמנו כמנהג הצל. כי כמו שצל האדם מחקה ומצייר כל מה שהוא עושה וכפי חלוף תנועתיו ומוצאיו ומובאיו יתכשא לעומתו להוליד בדמותו כצלמו בלכתו ילך ובעמדו יעמוד כן הבורא יתברך מתנהג עצמו לאדם ומתראה לו מעין דוגמת כל פעולותיו שהוא מתראה בהם שאם הוא מתראה לפניו מתוקן במעשיו וחפץ במצותיו הבורא יתברך עוזר על ידו וגומר בעדו והחסך בהסך :

ספר לי ר' קלמן מוולאזין פעם א' ישבו מסבה של לומדי תורה בסעודה והצדיק ר"ז בתוכם לאחר שברכו ברכת המזון כולם שתו מכוס של ברכה. ור"ז לא רצה לשתות וכאשר שאלוהו אוהביו מה זה ועל מה ענה זה ואמר הלא ראיתם שבעלת הבית לאחר ששתה מכוס של ברכה מזגה אותה ודין ערוך הוא בטור וש"ע אבן העזר סימן ד"א שמזיגת הכוס של אשת איש בפני אחר לשתותה אסורה וא' מן הלומדים אמר ראשי תמול למדת הלכה זו ועכשיו שבאה למעשה שכחת אותה :

ספר לי איש מופלא בתורה בהיות הצדיק רך מאוד בשנים הזמינו לפניו נער א' לשרתו בבית המרחץ ולא היתה דעת הצדיק נוחה במשרת הלז עד שהוכרחו ליקח משרת אחר עבורו וכאשר שאלו אותו אוהביו ומחזיקיו מה עול מצאת בנער הזה כי רחקת מעליו · ויען הצדיק עילה ושחיתה לא השתכחת ביה כי אם הוא נקרא בשם שלום ולדעת כמה פוסקים אסור להזכיר שם שלום בבית המרחץ מפני שהוא אחד משמותיו של הקב"ה : וכל העומדים שם התפלאו ענו כולם ואמרו ה' צלך על יד ימינך כשם שאתה הווה עמו כך הוא הווה עמך הוא חוקר לב ובוחן כליות ומבין שכל מגמתך וחפצך אל דרך הטוב גם הוא פורש עליך ענגו למסך להצילך מכל מכשול והוא מגיה משכת נפשך הטהורה להעלות

גדותיה

גרותיה תמיד לבלתי התעלם ממנו בשום זמן מן הזמנים הבלבה לעת מצות המעשה :

קונטרס אחרון כתב מרמ"א י"ד סימן רע"ה וזה לשונו ואין להגיה שום ספר על פי סברא כי אם בראיה ברורה

וארח לחברה עמו פאר הדורות רבינו מהרש"א בחדושי אגדות שלו אחר שהאריך בגנות המגיהים על פי סברא כתב לבסוף כדברים האלה וזה לשונו ויש לנו למחות ולגעור בבעל המדפים שלא ישגיח בשום הגה"ה שאינה ברורה ופשוטה לכל וגם אם נראה לו להגהה ברורה יניח נוסחה הישנה במקומה ויעתיד הגהה החדשה מן הצד בגליון וכו' ע"ש שהאריך בזה ויותר מזה הזהיר אותנו פאר הדורות רבינו הגדול הרמב"ן בבא בתרא פרק יש נוחלין וזה לשונו הגהת ספרים [על פי סברא] עבירה גמורה היא וראוי לנדות עליה ע"כ :

ומעתה ישא כל אדם קל וחומר בעצמו אם בדורות הראשונים אשר לבם היה כפתחו של אולם רעדה אחזתם להגיה על פי סברא כל שכן בדורותינו אשר הלבבות מתמעטות והדעות משתבשות שראוי למי שלבו מי להכיר ערך עצמו להיות ירא וחרד לשלוח יד כי אם על פי ראיות בריאות וטובות ברורות כשמש :

ונפשי יודעת מאוד כל אלה עם כל זאת ידיע לך קורא היקר כי כל מה שכתבתי בענייניים כאלה בתוך מחברת הלזו ולא פרשתי שאני כותב זה דרך הערה או דרך אפשר וספק ידוע תדע שנראים כל כך הדברים ברורים אצלי ותחלאת הספק טוהרו ומכתמי התהו והבוהו רוחצו עד שאחשוב אותם לאמת גמור וברור :

הנה בדבר אחד אשר כתבתי בקונטרס אחרון דף ק"ב · על מקרא [בראשית ד"ה] עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' ודרשו חז"ל [יומא ד"ה] קיים אברהם אבינו אפילו ערובי תבשילין ע"כ ובהשקפה ראשונה יפלא מאוד היכן מרומז במקרא ערובי תבשילין והצדיק יגע ומצא שהגרסא הנכונה הייתה קיים אברהם אבינו אפילו ערובו תחומין והדרש הזה נרמז יפה במלת עקב מפני שעל ידי ערוב תחומין אדם דש בעקביו חוץ לאלפים אמה בשבת עד כאן לשוני בשינוי קצת :

ועל זה אמר אלי בני ר' זלמן זאב שי' [הנקרא על שם הצדיק ר' זלמן זכות הצדיק יגונן עליו שיהיה לגפן אדרת] הא ניחא אם הייתה דרשת חז"ל נסמכת על מלת עקב אבל המעיין הטיב שם ביומא ובסוף קדושין יראה שחז"ל סמכו דרשה זו על מלת ותורותי

ותורותי ואם כן כפל ההכרח וההכרע לשנות הגרסא מערובי תבשילן לערובי תחומין :

ואחר העיון אמרתי לו בני יפה שאלת ונתקיים בי מאמר חז"ל דנפקא מנך טעותא מאלפך והשבתי למשפט כי מוכרח אני לחפש אנה מנא הצדיק הגרסא ההיא ובאמת רבת שבעה לה נפשי העמל והיגיעה לתור ולבקש אחריה ובעז"הבי מצאתי עצמי כעזר על פי ר' **אברהם אבלי** מווילנא הרב בפאסוואהל לתכות הגרסא ההיא בתשובת הרשב"א סימן נ"ד עקב אשר שמע אברהם קיים אברהם אפילו ערובי תחומין ע"כ · ושמתי על אמרתו כמוצא שלל רב · אחר ימים רבים בבואי לברעסלא הראני ר' **חיים יונה** ספר כתוב יד מהגאון המפורסם בכל תפוצת הגולה מוה' יהונתן זצ"ל ושם מפורש באר היטב שהגרסא הנכונה ה"א עקב אשר שמע אברהם בקולי קיים אברהם אפילו ערובי תחומין · ואמרתי ערבה לפני מנחה זאת כמנחה אשר הובא בכלי טהור בית ה' :

הערה אמר החכם כי כח התחלה והשרש בכל דבר עם היותו קטן בכמותו הוא רב · ונעלם באיכותיו עד מאוד כי בכחו יגבר לכלול כל הנמשכים המשתלשלים ממנו על כן נדקו דברי האומר שהדבור בהתחלה הוא הדבור בכל הדברים והטעות הנופל בהתחלה גדול הוא מאוד כי כן ירבה וכן יפרוץ הטעות מעלה מעלה כפי התפשטות ההתחלה בנתחלים והמשילו ענין זה לעגול גדול וקוים רבים יוצאים מנקודת מרכזו אל המקיף הנה ידוע לכל משכיל שיש בכח האפשר שיהיה המרחב בין אלו הקוים אלפי אלפים פרסאות עם היותם נפגשים בנקודה אשר במרכז העגול ומי שהוא עומד בנקודת המרכז ורוצה ללכת אל מקום רחוק מאוד דרך הקוים האלו אם יתעה תוך המרכז בין זו לזו הטעות ההוא נופל בשעור קטן בלתי מורגש אולם לסוף יתרבה ויתרחב השגיאה עד למעלה ראש · סוף דבר הטעות במשפט ההתחלה גדול עונו מנשוא להיות הדרוש הבנוי לתלפיות על קו תהו ואבני בהו שוא ודבר כזב הוא ולהפך נאמר ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך : ומדי דברי בזה הענין יקר בעיני להציג לפניך קורא משכיל ספור יפה שספר לי איש בריתי מימי הנעורים אוהב דבק מאד ר' שמעון הלוי מדרעטשין :

פעם ישבו מסבה של לומדי תורה ונתגלגל לפניהם לשון התוספתא סוף פרק קמא דחגיגה וז"ל הלכות שבת חגיגות ומעילות

כהררים התלוין בשערה מקרא מועט הלכות מרובות ואין להם על מה שיסמכו מכאן היה ר' יהושע אומר נבלה בנבלה מתעבדת נבלה קדמייתא מאי הות נדיה הות :

המה ראו כן תמהו כי באמת התוספתא ההיא מבהיל דעת האדם והרבו להתוכח בפירוש התוספתא ההיא זה אומר בכה וזה בכה · בעת ההיא נתאכסן שמה גדול הדור וירא כי הרבו לכעום מתוך הוכוח והפלפול ויאמר אליהם אחי שימו נא עיניכם בדבור התוספת [יו"ד ד"ה מעילות] אז לבכם יגיד לכם כי אך למותר בזה הויות ופלפולים שונים וז"ל התוספות אך בתוספתא תנא מקרא מועט והלכות מרובות כהררין התלוין בשערה ואין להם על מה שיסמכו מכאן היה אומר ר' יהושע נבחר בנבחר רצה לומר מקרא מועט ותולה ברמז מועט ע"כ : הר"י לפניכם שהגרסא הנכונה היתה בתוספתא מכאן אמר ר' יהושע נבחר בנבחר ונשתבש מלות נבחר בנבחר ונעשה נבלה בנבלה ובא בעל המגיה או המדפים אל השבוש הזה והוסיף מן דיליה מלת מתעבדת סבור היה שכונת התוספתא היא להשמיענו שאף נבת בנבת עשויה כמבואר במשנה [אבות פ"ה] ובא המגיה השני ויצא משבוש אל שבוש והסוף עוד ונבלה קדמייתא להביא לשון הברייתא [פסחים כ"ד] כמשל המורגל בפי ההמון שוטה אחד עושה שוטים הרבה :

הערה הנה ידוע לכל חכם לב כי השגיאה היא מגודה פרושה על כל החיים והטעות לפתח רובץ והמכשלה קרובה לכל מין האנושי : עמוד נא קורא המשכיל והמבונן גדול שבאחרונים רבינו מוהר"ם אידלש כתב בספרו חדושי אגדות על מאמר חכמינו ז"ל [סוכה ד"ן :] ת"ר מעשה בר אליעזר ששבת בגליל העליון וכו' אמר ליה אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמד ממנו שופט עד כאן · ופרש"י ז"ל יהושע מאפרים · אהוד מבנימין · גדעון ממנשה וכו' אלו מפורשים אבל עתניאל ויפתח ושמגור ויאיר ועבדון לא ידעתי מאי שמות שבטיהם :

וכתב מהרש"א מה שנסתפק ביאיר לא מצינו בו שהיה שופט ובן מנשה היה עד כאן · והצדיק אמר אחרי הכניעה הראויה אל מעלת גודל חכמתו נוכל לומר בטח שכאן שפט בשילוה והשיג בהחפזה על מאור עינינו רש"י ז"ל ושכח נוקרא מלא מסורש באר הטיב שיאיר מן השופטים

השופטים היה והוא [שופטים יו"ד] ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את ישראל עשרים ושתים שנה :

בראשית רבה פ' פ"ד סימן ד' הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף עד כאן וזה לשון בעל יפה תואר ואם תאמר וכי אלולי זכות יוסף הניחם ה' ביד מצרים הרודפים אותם ויש לומר שהיה ה' מעבירם על פני המים כאליהו באדרתו אבל שיקרע הים שהוא נס גדול לא היה אלא בזכות יוסף עד כאן לשונו · והנה מחלת הסגולה והמעלת בדברים האלה גדלה עד מאוד ורפואת תעלה אין לה בהשקפה ראשונה כי שכח מקרא מלא מפורש באר היטב שאף אליהו קרע את המים באדרתו והוא [מלכים ב' ב' ח] ויקח אליהו את אדרתו ויגלום ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה עד כאן · והיא פליאה גדולה איך נפלה מכשלה כזאת תחת יד הרב ההוא החרד מאוד על דבר ה' : ומי שיוסיף לקח לתת טוב טעם ודעת לדברים האלה מספרי רבותינו הקדמונים ישא ברכה מאת ה' :

ירושלמי תענית פרק שלשה ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני וספר זעטוטי וספר היא באחד היה כתוב מעון אלהי קדם ובשנים היה כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו האחד · באחד היה כתוב וישלח זעטוטי בני ישראל ובשנים כתוב וישלח את נערי בני ישראל קיימו השנים ובטלו האחד · באחד היה כתוב תשע היא ובשנים היה כתוב אחד עשר היא וקיימו השניים ובטלו האחד :

וזה לשון בעל יפה מראה באחד כתוב תשע היא זה לא יתכן דבשלומא בין מעון ובין מעונה עביד ספרא דטעי דהוה להו מענין אחד וכן זה שכתוב זעטוטי היינו משום דהוה ממילי שסיכו לתלמי המלך כדאיתא בפרק קמא דמגילה ובספר האחד כתוב כפי מה שסיכו אבל שיטעה הסופר בין תשע לאחת עשרה לא יתכן ועוד כי לא מצינו בספר התורה אחת עשרה היא ולא תשע היא ועוד לא הוה ליה למימר ספר היא אלא ספר אחת עשרה כיון דאין המילוק במלת היא [רק המילוק בין תשע לאחת עשרה] אמנם במסכת סופרים פרק ו' גרסינן באחד מצאו כתוב אחד עשר היא ובשנים כתוב אחד עשר הוא ונראה דהיינו קרא דויקם בלילה הוא [בראשית ל"ב כ"ג] ומשום דכתיב בההוא קרא אחד עשר ילדיו נקט לסימנא אחד עשר הוא ומי שכתב היא מני למימר היא על הלילה הנזכר כאן בלשון נקבה או הוא קרי וכתיב עד כאן לשונו : לא אפקוד על הספקות כי רבו

בפירש

בפירש הלזה ועל גמגומיו ושבושיו כי כבדו מאוד פן אעמיסך קורא הנעים ברוב דברים: אך האמת יורה דרכו מפני שהרב בעל יפה מראה קבע כמסמרות קבועים ברעיונו שכונת הירושלמי שיש מקראות בתורה תשע היא או אחד עשר היא ויבוקשו המקראות ולא נמצאו על כן הוא מגבב דברים שאין בהם עזר ותועלת לפרש המאמר על אמתתו אולם הפירש הנכון כי הירושלמי רמז על המסורה שאמרה אחד עשר פעמים כתוב מלת היא בתורה ועל אופן זה תסובב השנוי שנמצא בספרי התורה באחד היה כתוב תשע פעמים מלת היא ובשנים היה כתוב אחד עשר פעמים מלת היא וכונה מסכת סופרים גם כן על אופן זה באחד מצאו כתוב אחד עשר פעמים מלת היא ובשנים כתוב אחד עשר פעמים מלת הוא ועל פי הדברים האלה כל הפלפולים והויות שהוה בה הרב בעל יפה מראה כהנדוף עשן ינדפו ומאליהם יהיו לאין :

ואלו היה הרב הגדול בתורה בעל יפה מראה פה חי עמנו היום אין ספק אצלי כי היה מפליא על עצמו לאמור לא ידעתי נפשי איך יצאה שגיאה כזאת מלפני והיה מקבל האמת ממי שאמרו :

בעל כרתי ופלתי בסימן ס"ה סעיף י"ג בפלתי ס"ק ט"ז הביא דברים אלו וזה לשונו והנה בזמני היה מנקר אחד אפילו בעל תורה, ומומחה למאוד ונשתבש בדעתו לומר על גיד אחד שהוא גיד הנשה האמיתי ועד היום הזה טעינו אנו ואבותינו בגיד שאינו הגיד שאסרה התורה והיה הולך ושב בכל ארץ אשכנז מרעיש הבריות עד שבא לפראג והציע דבריו לפני ולפני חכמי העיר הגאונים ואני חקרתי ובדקתי הדבר ומצאתי שזה הגיד [פי' הגיד שהסכים עליו' המרעיש שהוא הגיד האמיתי] אינו בנמצא רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות ואז הראיתי לו סמ"ג שכתב גיד הנשה נוהג בזכרים ונקבות ועל ידי כן נשתקל מלוליה עד כאן :

הנה נתנו לבנו לתור אחר מקור הדברים האלה בסמ"ג חלק ל"ת סימן קל"ט אשר שם נתבאר דיני גיד הנשה בקשנו שם ולא מצאנו שום רמז וזכרון דברים מזכרים ונקבות יגענו לבקש ולחפש בסמ"ק כי אמרנו אולי משגה וטעות סופר הוא סמ"ג במקום סמ"ק גם שם לא הונח לנו כי לא יזכר ולא יפקד שמה ענין זכרים ונקבות בדין זה לא מנענו לבנו מלבקש בספרי הפוסקים עם יגיעה רבה וחפוש רב אבל כאשר הלכנו כן באנו יגענו ולא

מצאנו

גונאנו לשון זה גיד הנשה נוהג בבהמות זכרים ובבהמות נקבות בשום פוסק אבל האמת עד לעצמו כי אולי היתה כוונת הגאון ז"ל על ספר המצות של החנוך שכתב בסדר וישלח בדיני גיד הנשה בלשון זה ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות ועלתה על מחשבתו שכוונת החינוך הוא שמצוה זו נוהגת בבהמות זכרים ובבהמות נקבות אולם שגיאה גדולה היא מאוד כי כונת החנוך הוא שמצוה זו נוהגת אצל אנשים ונשים דהיינו זכרים ונקבות בני אדם ולא מהשבות הגאון ממחשבותיו של החנוך לומר שדין זה נוהג בזכרים ונקבות בהמות שהרי במעט אצל כל מצות ל"ת כמו חמץ ושבת והרבה כמוהם כותב לשון זה ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות :

ומעתה ישא כל אדם קל וחומר בעצמו אם תנינים גדולים כאלה בחכי השגיאות הועלו מה יעשו דגי הרקק כמוני להנצל מהם ובגלל הדברים האלה אל נא תשת עלי חטאת קורא היקר אם שגיתי בדבר מה : והיו כלא היו הדברים אשר שמתי בפיך בקונטרס אחרון דף ק"ב : ממלות וכרגע נפל וכו׳ ילדה במפיק ה"א וכו׳ עד מלות יהי רצון כי מלבד השגיאה אשר היא מצודה פרושה על כל החיים אפפוני תמורות הימים בעת אשר כתבתי הקונטרס האחרון על כן תעיתי בדבר זה כשה אובד ועתה יגדל נא כח ה׳ ולאין אונים כמוני היום עצמה ירבה : ולדבר הזה העירני ר׳ אהרן יהודה בן ר׳ אברהם נייטנגן ואני מחזיק לו טובה ואומר אני כמאמר החכם מקבל אני האמת ממי שאמרו ובשוא קלתי · והשם ינחני בנתיבות האמת והצדק כי באלה חפצתי :

הערה ידוע לכל חכם לב כי כמו שרוממות אומתנו וטוב מצבה המוצלח אינו תלוי בהפארת הממשלה והמלכות הזמני רק הוא תלוי ועומד במעלות שלמות התורה והחכמה האמיתיות כאשר שמענו דבר ה׳ בעת מתן תורה והייתם לי סגולה מכל העמים וגו׳ : ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל [שמות י"ט ה׳ ו׳] כי אמר ממלכת כהנים שוה לאומר ממלכת חכמים כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ובכן רמז להם כי עיקר מלכותם תלוי בשלמות התורה והחכמה כאשר הכחנו ועל כן כתוב במשנה התורה [דברים ל"ג ד׳ ה׳] תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב : ויהי בישורון מלך וגו׳ : להורות כי התורה עיקר מלכותם וממשלתם ·

בן שפלות מגב האומה ופחיתות ערכה לא ישוער מגד העדר הלכות הזמני רק בבחינת העדר ידיעת התורה והיותה נופלת נפילה נפלאה ועצומה בעומק השכלות :

הן כל ראתה עינה של כלת עלי בשמעה את השמועה אל הלקח ארון אלקים והכרע ותלד [שמואל א' ד"א] ותקרא לנער אי כבוד לאמור גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון אלקים וגו' : כי לא שתה לבה רק לזאת כי היתה עיקר הנפילה כי שם בארון אלקים חלקת מחוקק ספון לוחות הברית וספר התורה ולזאת יקרא כבוד באמת כמו ששנו חכמים בלשון המשנה וכן אמר ר' זירא אמר רב [חולין פ' הזרוע] אין כבוד אלא תורה שנאמר [משלי ג' ל"ה] כבוד חכמים ינחלו וכן אמר המקונן [איכה ב' ט'] טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה וגו' : כי אחר כל הנפילות שזכר סיים וחתם דבריו באמרו אין תורה כאלו אמר ואני הנה אני בא להזכיר כל התלאות המוצאות אותנו אחת לאחת למצוא חשבון הלא סך כל הסכום בהעדר התורה והחכמה אלקית תלוי כל עיקר אבידתנו ולא בזולת זה כלל :

הן נלדק בדברנו על נפילת המאושר ר' זלמן ז"ל גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון אלקים : אין תורה : כי הוא היה ארון אלקים ולוחות הברית מונחים בו · הוא היה ספר תורת אלקים מפורש לוחות לבו מעשה אלקים היו והמכתב מכתב אלקים חרות עליהם משם יצאה תורה ודבר ה לא לבד ליושבים לפניו במכון שבתו כי גם לכל הבא ועמד עליו לא שב ריקם מלפניו לא היה דבר נעלם ממנו אשר לא הגיד :

ספר לי הזקן ר' בער רב בזאגער פעם אחת ישבו מסבה של תלמידי חכמים ונתגלגל על שפתם הלכה אחת מרבינו הגדול [הלכות מלכים פ"ו ד"ו] עמון ומואב אין שולחין להם לשלום שנאמר [דברים כ"ג ז'] לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך אמרו חכמים לפי שנאמר [דברים כ' י'] וקראת אליה לשלום יכול אפילו עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וטובתם וכו' :

זה לשון כסף משנה כתבו הגהות מיימוני שנאמר לא תדרוש שלומם כתב ר' אליעזר ממיץ בד"א בדרישת שלום דאסור אבל תשלומי שלום מותר כגון אם עשו עמך חסד מותר לפקדם לשלום שנאמר [שמואל ב' י"א ב'] וימת מלך בני עמון וימלוך חנון בנו תחתיו · ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו

עמדי

עמדי חסד וישלח דוד לנחמו: ויש לתמוה על זה שאמרו חז"ל במדרש עד כאן:

והחכמים האלה המה ראו כסף משנה הנ"ל כן תמהו דמיגו גייז המעתיק או המדפים לדבורי של מרן הכסף משנה. רבת שבעה לה נפסס העמל והיגיעה לבקש המדרש שכוון אליו מרן הנז ולא מצאו. עודם מדברים בזה והנה הצדיק בא לבית מדרשם והציעו לפניו דברי כ"מ הנז. ויען הצדיק ויאמר הלא לאמונה מדרש ערוך הוא שסותר דברי רבינו ר' אליעזר ממין [במדבר רבה פ' כ"א] נאמר כי תקרב אל העיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום לאלו לא תעשה כן לא תדרוש שלומם וטובתם את מואב במי שבא עמם במדת הרחמים לסוף בא לידי בזיון ומלחמה וצרות ואי זה זה דוד ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש אמר הקב"ה אתה תעבור על דברי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמם גמילות חסד אל תהי צדיק הרבה [קהלת ז' י"ז] שלא יהא אדם מוותר על התורה וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד סוף בא לידי בזיון [שמואל ב' י' ד'] ויקח חנן את עבדי דוד ויגלח חצי זקנם ויכרות את מדוויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם: ובא לידי מלחמה עם ארם נהריים ועם מלכי צובה ומלכי מעכה ועם בני עמון ארבעה אומות וכתיב [שסט] וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה וגו' מי גרם לדוד כך שמבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובתם: והגיד לשון המדרש בעל פה כאלו שנה בזו הרגע עליו מאה פעמים ואחת:

וחכם אחד מרוב חבה ואהבה כשגגה היוצא מלפני השלים פתח פיהו ואמר אשרי לך ארץ שהוצאת צמח צדיק כזה פרי עץ הדר פרי קודש הלולים לה' הראוי להעלות על שולחן מלך מלכי המלכים הקב"ה וכל בני ביתו הרמתה. וכאשר פתר כן היה עודנו באבו לא הגיע לשתים ושלשים שנה הבורא ית' קבלו בחיקו בסבר פנים וחבקו בזרוע קדשו. ואנחנו הלוך נלך ובכה על ביאת שמשנו כי בעת סלוקו אתא בוקר לנשמתו וגם לילה לכולנו וקוראים אנחנו עליו ועלינו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד כי אמנם יום אחד בעצמו הוא בוקר לנשמתו וערב לנו ומלת המסורר על לשוננו על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כי בהסתלקו העריב ערבים הרבה לכל יושבי ארצנו. בזו הרגע שקע שמשו מאתנו לכל אופקי ארצנו

ארצנו ולכל בני ישראל היה חשך במושבותם כולנו בעמקי תהומות הספקות והמבוכות את מי נשאל ומי יגיד לנו :

ומדי דברי בזה הענין ראיתי לכתוב עלי ספר ביאור דין אחד לרבינו הגדול הרמב"ם אשר עם עניות דעתי מצאתי כי רבים וכן שלמים אשר קטנם עבה ממתני אלף כמוני שגו בהבנתו ואני הגעתי ת"ל לאמיתת ענינו אחרי הגיון לבי בו ימים רבים ומפני שנתחדש לי כעת ספק ממקום אחר בענין הלז אמרתי להציג פה יראו המעיינים הישרים ויוציאו לאור תעלומת הספק הלז :

[רמב"ם ה' דעות פרק א' ד'] הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם והיא הרחוקה משתי הקצוות רחוק שוה שאינה קרובה לא לזו ולא לזו וכו' כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות נקרא חכם [ה] ומי שמדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מהדעה בינונית מעט לצד זה וכו' נקרא חסיד כיצד מי שיתרחק מגובה הלב עד קצה אחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם וכו' וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהן מדרך אמצעית וכו' וזהו לפנים משורת הדין ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים שהם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו [דברים ך"ח ט'] [ו] כך למדו בפירוש מצוה זו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום וכו' ע"כ :

הנה יש להפליא אמת שבסמ"ג עשין וי"ו מתאימים דבריו עם דברי רבינו אולם בעיני יפלא על הדברים האלה שהרי דברי רבינו נובעים מספרי על מקרא [דברים י"א י"ב] ושם כתוב מה הוא חסיד ורבינו בספר המצות שלו עשה חי"ת מביא לשון חסיד המובא בספרי עיין שם וכאן בחבורו לא זכר ולא פקד מזה הלשון כלום ואין לומר אולי בשגגה נשמט כאן לשון מה הוא חסיד המובא בספרי שהרי רבינו כתב מפורש באר היטב שמצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים ואם כן הדבר מורה שבכוונה השמיט רבינו הלשון של הספרי מה הוא חסיד מפני שהמצוה היא ללכת בדרכי הבינוני ולא בדרך החסידות וזהו פלא מלבד שאין אנו יודעין מאין נובעים דברי רבינו שבכאן עוד סותרים דבריו שבספר המצות שלו אשר יש להם יסוד ומקור נובע מספרי :

ונראה לי לבאר דברי רבינו על פי מה שכתב הלחם משנה

הלכה ב׳ על מ״ש רבינו ויש בין דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דעות בינוניות זו רחוקה מזו ע״כ: וזה לשון הלחם משנה רצונו לומר כל המדות שיהו בין שתי הקצוות נקראו בינונית דרך משל כילי הוא קצה האחד ושוע הוא הקצה האחר אדם שהוא בין שתי הקצוות אע״פ שיהיו נוטות יותר אל הכיליות או להפך שיהיו נוטות לשועות בינוני יקרא ע״כ:

המורם מדברי הלחם משנה מלבד שהדרך הישרה אשר היא המרכז האמיתי בין שתי הקצוות נקראת דרך בינונית אף גם כל המדות שהם בין שתי הקצוות אף שהם נוטים מהמרכז האמיתי לאיזה צד נקראו דרכים בינונים רק הנוטים לצד הטוב נקראים דרכים בינונים טובים והנוטים לצד הרע נקראו דרכים בינונים רעים:

ועל פי הדברים האלה נראה לי לפרש שכונת רבינו במצוה זו כך היא מתחלה כתב הדרך הישרה היא מדה בינונית וכו׳ כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות נקרא חכם זה שהוא בוחר במדה שהיא המרכז האמיתי בין שתי הקצוות נקרא חכם ואח״כ כתב רבינו ומי שהוא מדקדק על עצמו ויתרחק מהדעה בינונית שהיא המרכז האמיתי לצד זה וכו׳ דהיינו לצד הטוב נקרא חסיד ואח״כ כתב וחסידים הראשונים היו מטין דעות שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות וכו׳ וזהו לפנים משורת הדין שהיו נוטין לצד הטוב ועל זה אמר רבינו ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים דהיינו בדרכים שהחסידים הולכים בהם והם הנקראים הדרכים הטובים והישרים דהיינו הדרכים הבינונים הנוטים לצד הטוב נמצא שהמצוה היא ללכת בדרכי החסידות לפנים משורת הדין וזה שאמר כך למדני בפי׳ מצוה זו מה הוא נקרא חנון וכו׳:

הארכתי קצת בביאור דברי רבינו מפני שראיתי רבים וכן שלמים שהבינו שדעת רבינו הרמב״ם שהמצוה היא לילך בדרך הבינוני ולפי דעתי הוא בהפך שכונת הרמב״ם שהמצוה היא לילך בדרכי החסידות: ועם שאני חושב ביאורי בדברי הרמב״ם לאמת גמור וברור גם הספרי וספר המצות של רבינו מסייעים לי עם כל זה יש עדיין לחקור בזה כי יש עוד התנגדות לבאורי מאיזה מקומות בדברי רבינו האחת שהרי רבינו כתב דין ד׳ לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוון אותם בדרך אמצעית כדי שיהא שלם בגופו וכו׳ ע״ש . ואי אמרינן שהמצוה היא לילך בדרך החסידות היאך צוו החכמים שילך בדרך האמצעית שהיא דרך הבינוני שהיא רחוקה משתי

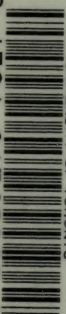
הקלות ריחוק שוה כמבואר שם בדברי רבינו : עוד שהרי כת׳ רבינו פרק ב׳ דין ו׳ וז״ל כללו של דבר ילך במדה הבינונית שבכל דעה ודעה עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעות וכו׳ גם הדברים האלה עומדים כחומה נגד באורינו בדברי רבינו : ולהיות שדברים האלה הוללים מגוה שלמה מתרי״ג מצות אחלה פני המעיין היושר לשקול את דברינו בפלס האמת ומאוזני המשפט ומי שיעלה אותנו מתהומות הספקות בדברים האלה ישא ברכה מאת ה׳ : ידעתי גם ידעתי אלו היה הצדיק פה יצ״ו עמנו עומד היום היה מעלה אותנו מתעמקי המבוכות אולם הצדיק המופלא איננו :

ובכן נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים הוא ישמור לנו יתר פליטת חכמינו המקימים סוכת חכמתנו הנופלת ה׳ ישמרם ויחיים יאושר בארץ חלקם ותמורת החכם המופלא שאין לנו כיוצא בו נחלה פני אל דיהב חכמתא לחכימין ירבה חכמים כמותו בישראל אשר רוח שדי תבינם ואם בא השמש המופלא ושקע אורו כבוד ה׳ על זרעינו יזרח ועינינו רואות להרבות כמותו בתוכם ובאור עגום כיעוד ישעיהו והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים אמן וכן יהי רצון :

חזק

מאת המחבר דבר אל המדפים ידיד ה׳ וידיד בית ישראל הרב הגדול המופלג בתורה ובחכמה וביראת חטא הנגיד והגביר המפורסם לשם ולתהלה ברוב תפארת הגולה מו״ה יוסף מייא ה׳ עליו יחי׳ :

הנה זה לי שלשה פעמים ת״ל שנתכבדתי להתאכסן בביתו הרמה התמימה והחשובה ה׳ יתמיד טובה לא חסרתי דבר : ומטיבותא דמר ידידי אני מבקש לעשות עמי עוד אות לטובה לעבור ברוח בינתו הטהורה בין בתרי אמריו הנעימים של הספר הזה מראשו עד סופו ונכון לבי בטוח כאשר יגיע לדף ד״ד · ד״ה והחכמים האלה · ימכים דעתו הרמה למלאות מדברי הספר הזה החסרון שנפל בדפוס בכל ספרי הרמב״ם מאז ועד עתה ולו תהיה צדקה לפני ה׳ אלקינו על עשותו חסד זה עם בית ישראל : עוד זאת אדרוש מאתו והיה בעברו דרך הלוכו על ההלכה שבדברי הרמב״ם המובא בספר זה דף כ״ד ב״ה נכספה נפשי לשמוע מה שבפיו קדוש ויערבו עלי דבריו שאלתי לרבנים גדולים ואין פותר · והשם יאיר עינינו במאור תורתו כנפש ידידו המתענג ומתכבד באהבתו יחזקאל פיוויל :

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01742265 0